

DOM

IN

SVET

Dom in svet, letnik 52, številka 1

Vsebina

Leposlovje in znanstvo:

Dušan Ludvik / Mesci (pesmi). 1.

Janez Jalen / Ógrad (povest). 10.

Iz najnovejše lirike poljskih izgnancev:

Tri pesmi K. Wierzyńskiego (posl. T. Debeljak). 23.

France Kunstelj / Jesenska burja. 29.

Milko Ukmar / Koledovanje v tomajski župniji na Krasu in v Trebčah. 37.

Razglednik:

Književnost: Aleš Ušeničnik: Izbrani spisi I. zv. (Jože Rakovec). 46. / Eva Curie: Gospa Curie (Tone Čokan). 48. / M. Adlešič: Naravoznanstvo in svetovni nazor (Ivan Molinaro). 48. / Francoski priročnik moderne francoske katoliške tvornosti (Helena Jaklič). 52. / Gospodarska struktura Slovenije. 55.

Umetnost: Razstava kluba Lade (Jože Gregorič). 58.

Zapiski: Naša knjiga in izseljenci (dr. Vl. Murko). 60. / Kazimierz Wierzyński (Tine Debeljak). 64.

Umetniške priloge:

Sl. 1. France Košir: Voda ob rojstnem mlinu. / Sl. 2. Ivan Vavpotič: Tihožitje. / Sl. 3. Fr. Uršič: Tihožitje. / Sl. 4. Ferdo Vesel: Lastna podoba.

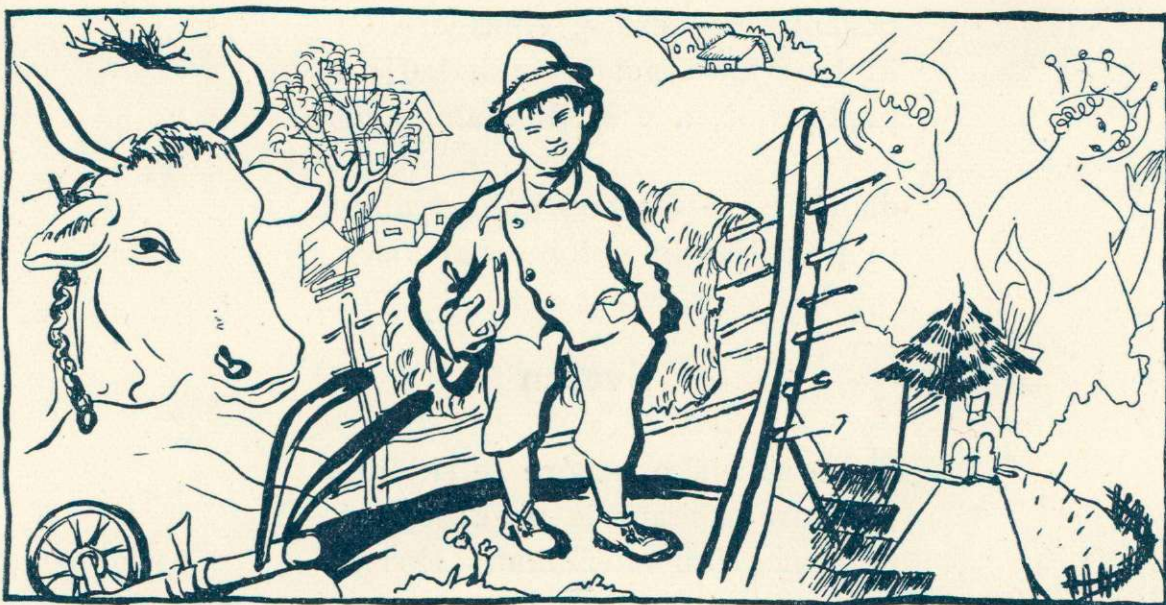
Na platnicah:

Razpis nagrad.

Naslovno stran naslikala akad. slikarica Bara Remec.

Vinjete narisal akad. slikar Franjo Golob.

Dom in svet izhaja 15. vsakega meseca, desetkrat v letu, z izjemo mesecev julija in avgusta. — Naročnina znaša letno 80 dinarjev, za dijake 60 dinarjev. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Izdaja ga konzorcij Doma in sveta, ki ga predstavljajo: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. — Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. — Odgovorni urednik dr. Tine Debeljak, Jugoslovanska tiskarna. — Upravištvo: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišaji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.

Dušan Ludvik | Mesci

Věri Heřmanovi

Prosinec

Iz resne večnosti smo odlomili
spet eno leto in na nevrnitev
pribili ga, k spominom odložili.

Zdaj z jutrove dežele Trije kralji
nam morda nesejo željá spolnitev,
ki zdela se je — kot njih zvezda v dalji —

v izsanjani svetlobi zapeljiva,
a nam odmaknjena, nedosegljiva.

Nam, ki lovimo bežnih dni utrinke,
okušajoč pri ognju jih kot sadje,
brezbrižni za bol drugih, za snežinke,

pozabljač berače, Ahasvere,
ki blodijo — na oceanih ladje —
prezebajoč, a v srcih plamen vere,

da tudi nje Gospod enkrat obišče
in pripelja jih v toplo zavetišče.

Svečan

Nebó se nizko v góre je sklonilo
in skoraj rokam je na dosegljaj.
Pod mokrimi snežinkami skrivilo

se sleme koč je kakor hrbet konja,
ki težek tovor ni mu običaj.
Vse tiho... Le iz kočic peč privonja,

ko mala vrata plaho se odprejo
in v mraz prodrè glas, topel kakor čaj,
pozdravljajoč dekleta, ki na prejo

so zadnjikrat prišla, nesoč toploto
s seboj in v smehu bližnjih dni sijaj.
Saj kmalu sonce v biserno lepoto

ledene sveče koč bo spremenilo,
prirodo razvrtinčil bo pihljaj
pomladnih sap. Potem nebó bo spilo

kosmiče in s prav gostimi poklončki
iz zemlje pritrobentajo nazaj
trobentice in z njimi beli zvončki...

Sušec

Z nevidnim čopičem prezelenila
pomlad je polja čez in čez,

pretrgala zrahljano vez,
ki nas je z zimo še družila.

Je dala pticam lahka krila
na pot v domač objem dreves,
speljala prvi splav čez jez,
nebó v nedosegljivost odmaknila.

Roké mladenk so zdaj bolj vitke —
vse k pravljicnemu kraljeviču
pletó si hrepenenja nitke,

ki jih preseka glas orača,
ko blagoslavlja svet na griču
ter plug in par volov obrača...

Mali traven

Cvetna nedelja... Pobožne dlani...
Z mačic pelód in vonjava prši
v kodre dekletu, ko k maši hiti.

Zadnjič z zvonovi zvonik zazvoni,
potlej obmolkne in težke tri dni
čaka Vstajenja, Velike noči.

V kmetove rôke se veter lovi...
Zdaj jih prislanja k očem in motri
njive, kjer že Aleluja brsti.

Ko sveti Jurij poti izsuši,
cvetke odprejo zaspane oči,
drevje pod krili čebel zašumi.

Takrat se starček v zapečku zbudi,
v vnukih, ki rajajo sredi vasi,
novo in sončno pomlad zaživí.

Veliki traven

Petelini jutro so zbudili...
Sonce na ves glas na vas priuka,
nagajivo v okenca prikuka:
»Ne bi mojih pesmi se napili?«

Leno se pretegne širno polje,
žito vzvalovi se in zaniha...
Cvetka pod čebelicami vzdih:
voščijo ji razigrane volje

dobro jutro in premnogo svatov!
Tudi mi, ki nam svetloba rani
trudne oči, že vstajamo, pijani
cvetk in žarkov — naših svetlih bratov

v temnih in obupanih poldnevih.
Vsi smo odložili svoje teže
in smo lahki kakor prazne mreže,
ki se pozibavajo v odsevih

modre reke, daljo srkajoče.
Dalja nam sedaj je vedno ožja,
vsi ljudje iz daljnega okrožja
so nam bratje, sestre — in v obroč,

srca s srci v eno spajajoče,
naših rok spreminja se objetje.
To je maj... tresoč ljubezni cvetje
v usta mladih in v oči sijoče.

Rožnik

Zdrknila je s sonca zlata preja
in prepregla vse obronke klasja,
ki topi se v žarkih ter ga žeja.

V parkih cvet jasmína vse močnejše
širi vonj opojnega soglasja
na poljube mladih Ev, na veje,

ki jih v mraku slavec upogiblje,
stresajoč zaljubljenim in luni
uspavánko... Naj jih v sen zaziblje!

Žejno je poletje, žejno, žejno...
Žejni prsti jelš so nad tolmuni...
Žejna mlada srca so brezmejno...

Nágnilo nebó svoj vrč na svet je —
a čez noč odpadalo je cvetje.

Mali srpan

Zeleno šilo kačjega pastirja
— neznamen del brezdanjega vsemirja —
se je zavrtalo v poldanski zrak.

Nebó na zlatem vozu Margareto
je pripeljalo na polje razgreto
med težko klasje in v bohotni mak.

Čez jelše ob potokih, čez plavice
leteč si strižejo zrak lastovice.
Zdaj srp se je pod taktom pridnih rok

zarezal v tenke jambore pšenice
in njeno klasje — zlate jadrnice,
ki zibajoč se padajo na bok.

Zvečer, ko Mali voz zdrči po klancih,
mehkejše so oči žanjic ob žanjcih,
njih usta dobra so kot dómač kruh.

Ob takih podvečerih žitno njivo
bi hotel, z njo ognjišče ljubeznivo.
Potem bi miren bil — jaz potepuh:

nogé po mučni poti bi okrevale,
roké za zadnjo Žetev dozorevale.

Veliki srpan

Molčé nekdo je v pratiki obrnil
popisan list, ki pravimo mu doba.
V brezdanjost dan se tiho je utrnil

in drugi spet počasi dopolnjuje
neskončni časa niz, vodeč do groba.
Pri čričkih v travi malo povasuje,

potem začudi se, zakaj glasovi
cepičev in mlatilnic ne zvené več.
Ima še dosti časa, da z zvonovi

odmoli kratko angelsko molitev,
a v strahu, da ne zamudi se prêveč,
po Rimski cesti zdirja v nevrnitev.

Prihodnji dnevi obíralke zbudijo,
ko v hmeljevih nasadih v rosi dneva
vsakdanji kruh svoj s petjem si sladijo.

Tedaj že sadje težko je, okroglo,
na vejah drevja rdeče dozoreva,
ki v teži ploda vzdihava onemoglo.

Vse bolj poševno pada sonce z žarki
na krajše dneve poznega poletja.
Nad ajdo, ki razcveta se nad parki,

zvezdé se ne utrinjajo tak često.
In glas, ko kličemo nazaj čas cvetja,
nam odpové z zanikovalno gesto.

Kimovec

Medtem ko se preteklost v rjo ovija,
bogastvo letine in zdrobljen klas
na grb poletnih ur jesen pribija.

Kot z drevja jabolko se čez livade
po vetru kotalí pastirčkov glas,
a nad uvelim cvetjem balustrade

zdaj jata divjih rac v podobi klina
glasno prodira sivkast pas neba.
Zamah njih dolgih kril je že daljina

očem in dnem za vedno odtegnila.
Glej, lastovice v pritrkavanju dežja!
Njim tudi želja dvignila je krila,

da zadnjikrat so v loku krog zvonika
na sprehod odpeljale svoj ščebet.
Ko jutro sadje pozlati, le pika

med belimi oblaki nas spominja,
da je na jug odvlekel njih polet
poljube sonca... Listje se utrinja...

Po krajšem tiru dan začne drseti
čez kose zadnjih koscev v ocean —
Njegove globočine doumeti

mogoče ni, ne zakona, ki črpa
iz zemlje moč in z dežjem biča plan,
ki nove rane cepi, stare krpa...

Vinotok

S potoka večnosti napil se gozd
je novih barv. Spet kozonogi favni
sred jas priželi so na sé mehkost

poslednjih toplih juter... In sladkost,
ki brajdam je poletni žarek dal ni,
sedaj vsrkava lačno polni grozd.

Pod žoltim slapom listja se je most
še bolj upognil... V noč vpijó pozavne
prezrelih ur... Iz mlak mrazi starost,

ki v kri pronica. Mrzel ter preprost
njen glas je, ko obrača starodavne
ljubavne dni in misli na mladost...

Kdo te priklical je — ti mračni gost?

Listopad

Priroda mozaiku je podobna;
vsak dan se prelevila bo po volji.
Stoprsti dež narahlo s členki bobna
po strehah mest, ki utihnila so s polji.

Tesno je luni za oklepom bežnih
oblakov, ko jih veter večno vleče
za neusahljivim virom dni brezbrežnih,
za jato ptic selivk, za jadrom sreče.

Prižgali bomo sveče na grobovih,
a v sebi vero, upanje, ljubezen
za dolgočasje v dolgih dnovih,
za srce, ko bo tekla večnost čezenj.

Kot pod oblak moleče rogovile
ob podvečerih bodo naše roke:
sedanjost jim bo blizu, a lovile
zaman minulost bodo — mrtve zvoke.

In čas, pijan bodočnosti, na čela
bo znova ozko brazdo izoral nam.
Zdaj tihi smo... Ne žgo več davna žela!
Zdaj čakamo samó, kaj dan bo dal nam.

Gruden

Po slokem hrbtu zasneženih dni
gredo procesije željá in prošenj
tja v Betlehem, kjer Dete se rodi.

V pobožni nadi, sredi polnoči,
izsula bodo srca s polnih krošenj
pred jaslicami solze in skrbi.

Ne bo jim težka pot nazaj v vasi
kot meni, ki brez bratov in brez sester
sem potepuh — brez vere in vesti —

a vendar gladen božje milosti.
O sveta noč iz detstva!... Zdaj Silvester
bo mesto čaš srce razlomil mi.

Mordà neverno dušo božje dleto
potem v otročje čisto prenoví —
da v Bétlehem bom romal vsako leto.

Janez Jalen | Ógrad

Ledena pomlad

Vlak je sopihal skozi gosto meglo. Dolgočasno, enakomerno so podrdrala kolesa. Na gole veje drevja ob progi se je obešalo ivje. Da leži po polju še vedno nekaj snega, je oko komaj še razločilo. Pavla kar verjeti ni mogla. Pred nekaj urami je bila videla v Gorici, kako se razcvita pomlad. Na mandeljnih je rožnato nadahnjeno cvetje že pobledelo in se osipalo, kakor bi padal cvetoči sneg. Okrog Ljubljane pa megla in mraz. Pavla si je težko predstavljala spremembo, pa je bilo le res. Še teže pa se je skušala vživeti v misel, da res hodi svojo današnjo pot.

Pavla je povabila oči na pokojno sklenjeni roki v naročju. Bila je utrujena in sram je bilo. Najbolj jo je bilo skrbelo, kaj jo utegne doleteti v Gorici sami, na poti iz zaporov na postajo. Sedaj se je zavedala, da bi se bila zgrudila, če bi bila morala iti peš in za njo orožnik z nasajenim bajonetom. Pa si je Filip, njen mož, vse prizadejal, da so z njo obzirno ravnali. Uspelo mu je, doktorju Andrejčiču, zaradi visokih zvez, da se je smela peljati v zaprti kočiji, in spremljal jo je, oblečen kakor za izprehod, samo gospod Sivec. Šlo je vse po sreči. Le na peronu je obstal pred njo temnolas gospod, očitno iz nižjih krajev doma. Zagledal se je v njen obraz. Dasi je Pavla vedela, da niti slutiti ne more, kam jo vodi gospod Sivec, je začutila kurjo polt po životu in zardela je. Južnjakarju pa se je zaiskrilo oko in polglasno je vzkliknil: »O, che bella bionda!« Nezavedno se je Pavla tujcu nasmehnila, kakor bi ji skazal mimogrede iz vljudnosti uslugo. Gospod Sivec jo je dvorljivo spremil prav na vlak. V posebnem oddelku je čakal nanjo orožnik Krvina. Spoštljivo jo je bil pozdravil in ji bolj ponudil, kakor pa odkazal prostor ob oknu nasproti sebi. Gospod Sivec je sebi naloženo pusto nalogo opravil. Pavlo je zaskrbelo, če ji za slovo morda ne bo voščil srečne poti. Videti je bilo, kakor da se norčuje iz nje. Sam bi se pa izkazal za nerodo, podobno tistemu, ki se je hotel visoki gospe pokloniti, je pa na novo naloženem parketu padel, kakor je bil dolg in širok. Njena skrb je bila odveč. Gospod Sivec je bil uvideven in razumen in prizanesljivega srca. Segel ji je v roko in se poslovil z besedami: »Zbogom, gospa doktorjeva!« Glas se mu je skoraj tresel. Dokaj pomilovanja je bilo v njem. »Hvala, gospod Sivec!« Več Pavla ni mogla reči. Stisnilo se ji je grlo in z vso silo se je morala premagovati, da ni zajokala.

Pavla in Krvina sta ostala sama. Obema je bilo nerodno. Molčala sta. Pavle niti najmanj ni mikalo, da bi pogledala po ljudeh na peronu. Dogovorili so se bili, da izmed domačih nikogar ne bo tačas na postaji. Mama

je sicer silila, pa so ji ubranili. Izmed drugih bi jo pa utegnil kdo prepoznati in bi ji privoščil. Tembolj vztrajno je pa gledala skozi okno, ko se je vlak poslavljal od sončne Goriške in drdral čez skalni Kras, dokler ni zastrla pogleda megla nad Ljubljanskim barjem. Krvina se je ves čas vedel, kakor da bi ga sploh ne bilo poleg. Mož je dobro razumel, da gospa doktor Andrejčičeva za dolgo jemlje slovo od priljubljenih domačih krajev.

Vlak je zropotal na most čez Soro. Pavla se je zdrznila, pa manj od ropota kakor ob misli, da mora v sedmih letih grenkega življenja zveneti dokaj plavalase lepote. Pa saj lepota je prav za prav v duši, je pomislila, se bridkovdano nasmehnila in dvignila glavo. Sama je še vedno sedela ob oknu in njej nasproti orožnik Krvina. Venomer je gledal v meglo, kakor bi ga bilo sram družine, ki jo je bil privedel v Ljubljani njemu popolnoma nepoznan stanovski tovariš, sedeč sedaj pri vratih in budno pazeč, da bi se ne zgodilo kaj proti predpisom. Krvina se je za ženske, izročene tovariševi skrbi, komaj zmenil. Pavla pa jih je po vrsti opazovala.

Poleg nje je sedelo še kar precej čedno, napol gosposko oblečeno dekle. Najbrž kakšna krščenica. Utegnila bi tudi biti delavka v tobačni tovarni. Žalostno otožen in hkratu uporen je bil njen obraz. Pavla je postrani pogledovala in skušala uganiti, kaj je dekle zagrešilo. Morebiti je služila za borno plačo sredi bogatega razkošja, pa je tudi sama zahrepenela po udobnejšem življenju, se spozabila in kaj premaknila. Morebiti?

Tej nasproti se je zvirala in poskušala pomežikovati z orožnikom zabuhla, nekako tridesetletna ženska. S čim se ukvarja, se je izdajala sama. Pavle niti zanimalo ni, zaradi česa je bila obsojena. Očividno je bila že vajena hoditi v spremstvu orožnikov.

Kakor preplašena ptička, ki so jo bili ujeli zlobni paglavci in ji njej v muko, sebi pa v zabavo, populili najlepše perje, se je stiskala sama vase lepa, mlada ciganka. Dve debeli, temni kiti ogljenočrnih las si je bila vrgla vzadaj preko ramen. Padali sta ji čez polno oprsje nizko doli do pasu. Da je kaj ukradla, je sodila Pavla in se čudila živopisani obleki in nemirnim temnim velikim očem, ki so nemirno iskale, kje bi obstale. Pavli se je cigansko dekle smililo, pa ni vedela zakaj.

V kotu je ždela zdelana in zgarana kmetica. V obrazu ji je Pavla brala dokaj prestanega trpljenja. Tak izraz imajo žene pijancev, ki so večkrat tepene kakor site. Morebiti je po dolgih letih trpljenja v jezi zamahnila s sekiro po nekdanji ljubljani glavi.

Pavla je opazila, da prav tako kakor ona druge od časa do časa tudi njene štiri sopotnice pogledujejo njo. Zavedela se je, da one prav tako skušajo ugeniti njeno krivdo. Čudno se jim mora zdeti, kako gosposka

ženska zaide v njih družbo. Povrh so pa gotovo vse opazile na njeni roki zlati, poročni prstan. Mimogrede se je spomnila, da ji je zaročnega z vdelanim dragim kamnom odvzela sodnija, da vsaj nekoliko povrne prizadejano škodo. Vedo, da je gospa, čeprav še mlada, ta ali ona utegne misliti, da se je morebiti preveč znosila nad nezvestim možem. O, ko bi vedele! — Pavlo je spet postalo sram in je znova povесila pogled.

Vlak je obstal v Škofji Loki. Pavla se je spomnila svojih dekliških let, ko se je šolala na gradu, prezidanem v samostan. Skozi meglo je živo videla ljubeznivo, staroslavno mesto z gradom in Hribcem in v bližini za gozdovi Crngrob z rebrom ajdovske deklice pod stropom. Nekoč — sedemnajst let je bila stara takrat — je z vrstnicami vred molila po Hribcu navzgor križev pot. Ni se mogla zatopiti v molitev, pa še ni mogla. Pri postaji, ko Jezus pade tretjič pod križem, se je zasmejala. Zvedela je mati Pija in jo ukorila. Da bi ji čimbolj nazorno prikazala, kako ni Pavla prav ravnala, jo je opomnila s primerom. Da naj pomisli, je rekla, kako bi se njej zdelo, če bi kdaj v življenju morala nositi težki križ za druge in bi padala pod njim, ljudje bi se ji pa smejali. Takrat ni razumela globokih besed pobožne nune, sedaj jo je pa postajalo kar groza. Je mar pomenilo? Bog ve, če se mati Pija še spomni? Seveda, gotovo je že zvedela in z njo vred vse njene vzgojiteljice, da je njo, Pavlo Gradišnik, poročeno Andrejčič, porota obsodila na sedem let ječe, s samotnimi temnicami vmes. Ko prestane, se jim razodene.

Prav takrat je vlak zavozil navzdol v Drulovko. Pavla se je zdrznila. Pod njenim sedežem je bila zacvilila zavora in jo bridko spomnila, da nikdar vse svoje žive dni ne bo smela sebe braniti, če noče, da se njeno in še bolj Filipovo življenje ne razleti v breznu globokega prepada.

»Krainburg — Kranj,« je trikrat zaporedno vzklical sprevodnik. Sava je izdivahavala gosto meglo. Pavli se je zdelo, da ljudje, ki so vstopali in izstopali, kakor plavajo po megli. Zabuhnjenka s temnimi kolobarji pod očmi se je dvignila in hotela planiti k oknu, pa jo je njeni orožnik trdo posadil nazaj. Kakor ponevedoma ga je za vračilo mimogrede občutno sunila s komolcem pod rebra. On se ji je pa privošljivo smejal in jo zasmehljivo tolažil, da bo čez poldrugo leto spet lahko poskušala svojo srečo, če jo bo kakšen pes povohati maral. Ciganka je žensko zaničljivo pogledala in se koj nato Pavli prijazno nasmehnila. Kmetica je stisnila pest in namrščila obrvi. Napol gosposko dekle je pa na široko odprlo oči.

Pavlo je pretreslo. Krvina je prestavil puško izmed kolen na stran in nerodno prižgal cigareto in se opravičil: »Saj dovolite, gospa?«

»Seveda,« se mu je Pavla družabno prijazno nasmehnila.

»Kakšna gospa!« Zabuhnjenka se je visoko vzravnala in namenoma opozorila na tolsto obilnost svojega mahedravega telesa. »Nič več gospa,«

je pristavila zasmehljivo. »Še danes bo z nami vred samo kaznjenka in nič več in nič manj.«

»Tiho!« Orožnik iz Ljubljane je segel v torbo in porožljal z verižico: »Samo zini še, pa te uklenem. Prekleta —« Ni izrekel, pa so vsi vedeli, da je hotel debeluški vreči v obraz pocestno psovko. Pavla je zardela. Na srečo je vlak spet pretegnil. Pavla se je domislila, da v Kranju, v zemlji domači prhni truplo pesnika velikana doktorja Franceta Prešerna. Kako je kot dekle sanjara ob drobni knjižici njegovih poezij in prisojala največ sveta otrokom Slave. Nikakor se pa ni mogla vneti, da bi z Bogomilo hranila up sreče onkraj groba. Sedaj bo pa morala bridko resnično občutiti, da je življenje ječa. Zavoljo drugega pesnika, ki tudi na kranjskem pokopališču v črni gomili čaka jasnih dni za svoj narod, je bila Pavla v samostanu celo kaznovana. Ne bi smela imeti Jenkovih poezij, so jo pa zalotili, ko je pravkar brala o deklicah, ki hodijo po hosti. Na oba grobova je bila že položila cvetje.

Megla se je pričela redčiti. Stisnjena v ozko strugo se je tik ob progi previjala med skalnimi čermi zelenkasto čista Sava. Vodo je Pavla vedno rada gledala. Tudi sedaj se je zazrla vanjo in za nekaj časa pozabila na vse drugo.

Na postaji Otoče se je Pavla spomnila Matere božje na Brezjah. Zapekla jo je vest, da se ob odhodu iz Gorice ni nič priporočila Mariji na Sveti gori. Pa se je hitro potolažila. Je že moralo tako biti. Odslej naprej bo nekaj let stanovala dokaj bližje Mariji na Brezjah, ki je za kaznjenke gotovo najbolj primerna priprošnjica, prav posebno pa še zanjo, ko je bila vendar obsojena zavoljo ponarejenih podpisov na menicah. Vedela je, da je bil čudodelno podobo Matere božje na Brezjah naslikal Layer iz zaobljube, če ga reši Marija iz ječe, v katero je bil zašel, ker je v stiski ponarejal denar. In pa, prva ozdravljenka na Brezjah je bila doma iz Begunj, kamor sedaj potuje ona.

Po končanih šolah sta bili z mamo na Brezjah. Filipa takrat še ni poznala. Pred Marijinim oltarjem se ji je zazdelo, da jo Marija vabi v samostan. Za hip je skoraj pristala. Ko sta se pa kasneje z mamo peljali na Bled, je pa misel na samostan za vselej zavrgla. V poletnem soncu so na ravnem polju med temnimi gozdovi Jelovce in zeleno Dobrčo, pod skalnato Begunjščico in čokatim Stolom zorela žita. V ozadju je z višave pogledoval na vasi pod sabo priostreni vrh Triglava. Ob cesti v leških klancih je pozvanjala čreda rdeče cikaste govedi. Onstran Save je bilo nekaj glav živine ograjenih. Lepo raščena junica je stegovala glavo čez plot, kakor bi hrepenela v svobodo, kjer so na ravnici tik pred njo razigrano poskakovala žrebeta ob mirno pasočih se materah kobilah. Da bi kobile predaleč ne zašle — bela cesta reže pašnik na dvoje in vabi v daljni svet — so jim uvidevni gospodarji prve noge speli s sponami.

Samo na kratko so se mogle prestopati, spone so pa nekako ugovarjajoče porožljavale. Za vse na svetu bi se ne bila mogla Pavla takrat za vedno odreči tej, s široko odprte božje dlani razsuti lepoti in se pustiti za vse dni tostranskega življenja ograditi s samostanskim zidom. Ko bi bila slutila, da jo bo želja po življenju pripeljala za več let za kaznilniški zid, bi ne bila takrat tako naglo sklepala.

V tistem na široko razprostrtem poletju se ni bila domislila, v gosti pomladanski megli se je pa zavedela, da ni bila dolžna, pa je kljub temu pogrešila, ko ni na Brezjah pri spovedi postarnemu dobrohotno uvidevnemu župniku omenila tudi dozdevnega namigljaja Matere božje zavoljo samostana.

»Tempi passati!«

Pavla ni izpregovorila. Samo ustnice so se ji narahlo razgibale in nezavedno je zamahnila z roko iz naročja proti životu. Začudila se je pa sama sebi, da je s tujo besedo vzdihnila, ko je vendar še vedno, dasi šolana Goričanka, mogla lepoto italijanske knjige doumevati samo z besednjakom na mizi.

Vlak je planil v predor in Pavlo sta zajela tema in zamolkel ropot. Na licu je začutila solzo. Hitela si jo je obrisati, da bi njene prikrite bolečine ne izdala dnevna svetloba.

Ropot je potihnil. Leno se je razkadil dim, ki ga je bil vlak pritiščal pred sabo iz predora. Pavla je zastrmela. V obraz ji je posijalo jasno sonce. Tostran predora ni bilo več megle. Nizko spodaj jo je spet pozdravila Sava. Pavlo je zamikalo, da bi napisala pesem o bistri Savi, materi pevskih umnosti, kateri trda skala zastavi pot, pa se ne utegne z njo muditi. Ogne se ji v širokem ovinku. Prikrito ponižno si išče pot skozi spolzki okroglasti grušč in hiti jadrno naprej buditi sinove Slave. Skalo bodo že v teku stoletij druge vode predrle. Kakor bi hotel prikimati k bežni misli, se je gospe doktor Andrejčičevi iz daljave nasmehnil zasneženi Triglav. Z brega so jo pogledovali široko razprti, rdečkasto navdahnjeni cvetovi teloha, vmes pa so bili razmetani krvavordeči grmiči resja.

»Poglejte, gospa!« je pokazala ciganka z roko proti oknu. »Kakor ognji!«

»Vidim,« je mirno odgovorila Pavla.

»In jaz naj bi nikoli več ne posedala pri ognju sredi cvetja,« je kakor sama sebi povedala ciganka. Sunkoma se je pa obrnila proti orožniku, dvignila roké in skoraj zakričala: »Gospod, spustite me, jaz sem nedolžna.« Plašno se je ozrla po vseh obrazih naokrog, kakor bi pri vsakem posebej iskala zavetja. Vsem se je zasmilila. Še celo debeluška, ki je že imela pikro besedo na jeziku, je molčala. Ciganka pa je spet zaprosila: »Gospod!«

Orožnik bi ciganki vse potrdil, samo da jo pomiri: »Verjamem, da si nedolžna,« ji je hitel zatrjevati, dasi ni verjel, »samo jaz ti ne morem nič pomagati. Pomiri se. Morda se kdaj skaže. Le mirna bodi. Kmalu bomo izstopili. Kar pripravite se.«

Ciganka in pocestnica nista imeli vzeti kaj s sabo. Kmetica in krščenica sta pa segli vsaka po svojo culico. Tudi Pavla si je pripravila svoj mali črni kovčeg in zaskrbelo jo je, če bo na kolodvoru kaj prida ljudi. Vedela je, da se bodo vsi zanimali za kaznjenke, ki jih spremljajo orožniki v Begunje, najbolj pa zanjo, gosposko oblečeno. Sama bi se prav tako. Sedaj bi ji bolj prav hodilo, če bi ne nosila klobuka, iz Gorice bi pa brez njega težko odšla neopaženo. Pa naj že bo kakor koli, saj je v teh krajih nihče ne pozna.

Vlak je obstal. Orožnik Krvina ji je prišepnil: »Gospa, kar za mano hodite. Ni treba, da bi vsi vedeli, kam greva.« Istočasno je drugi orožnik poklical pocestnico po pisanju in ji zapretil: »Ogrič! Uklenil te ne bom. To ti pa povem, če mi poizkusiš pobegniti, bom streljal za tabo.« Kaznjenka Ogrič se je orožniku popačila: »Mmm! Surovina!«

»In v taki družini bom morala leta dolgo prebivati,« je zaskrbelo Pavlo: »O Bog, o Bog!«

Izstopili so in z njimi vred še nekaj ljudi. Orožnik Krvina se je delal, kakor da spremlja ostale štiri kaznjenke in ga Pavla za njim prav nič ne briga, dasi se ni mogel toliko potajiti, da bi se včasih vsaj s pol očesom ne ozrl po njej.

Na peronu se je Pavli odkril in jo tudi z besedo pozdravil visok, postaven fant: »Dober dan, gospa!« Pavla mu je odzdravila, pa se ni mogla domisliti, kje je fanta že videla. Pa jo je sam spomnil, ko je bolj iz vljudnosti kakor pa zares vprašal: »Ste mar spet namenjeni v Bohinj?« Še preden mu je odgovorila, da ne, ga je že prepoznala. Čolnar je bil, ki ju je preteklo jesen, ko sta na njeno željo s Filipom obiskala slap Savice, peljal s čolnom vzdolž vsega Bohinjskega jezera in zopet nazaj. Da ima prav, je pritrdil fant, je še prezgodaj, ko je v Bohinju še do kolena snega.

Pavla je stopila za Krvino. Slišala je pa še in tudi videla, kako je fantov spremljevalec, možak trdnih let, pokazal na kaznjenke in napol zasmehljivo rekel: »Te-le pa v ógrad ženejo. Nič prida se jim ne obeta. Je slaba paša tam. Večidel sam ričet.«

Pavli je stisnilo srce. Kaj, če se fant spreume, da tudi njo ženejo v ógrad. Besedo je slišala prvič v življenju, pa jo je koj razumela in je ne bo nikoli več pozabila.

Pavla je stopila na blatno cesto pred kolodvorom. Z visokih kozlov na kočijah jo je troje izvoščkov vabilo, naj se pelje. Vsi so se ji odkrivali, eden prav posebno globoko. Ta jo je tudi kar ogovoril: »Gospa! Ali se

danes spet peljemo na Bled?» Pavla ga je pogledala, odkimala in povsila glavo. Prav ta mož je bil pred leti vozil mamo in njo z Brezij na Bled. Kaj si bo vendar mislil. Pavla ni upala nikamor več pogledati. Kakor bi bila privezana na skupino kaznjenk, je napol miže sledila orožniku Krvini.

Na prihod novih kaznjenk je čakal pred postajo kaznilniški lovski voz. Par srednjih težkih vrancev je bilo vpreženih. Krvina je prvi sedel na voz tik za voznika. Drugi orožnik je razporedil svoje štiri varovanke. Ogrič je morala sesti tik njega. In ko se je že tudi drugi orožnik povzpел na voz, je Krvina namignil Pavli, naj prisede poleg voznika, ki je bil oblečen v kroj kaznilniških paznikov. Morebiti bi res utegnil kdo misliti, da ne spada h kaznjenkam in da gre morda po opravkih ali na obisk v Begunje, pa so jo iz uslužnosti povabili na graščinski voz. Pa komaj. Pavla je čutila, da so oči vseh uprte vánjo. Sama se je pa zagledala naravnost predse. Ni ji migotalo pred očmi, pa vendar ne bi znala povedati, kaj vidi. Pogled ji je nekako otopel.

Voznik je pognal. Trdo sta morala poprijeti konja po klancu navzgor. Oddahnila sta se šele, ko sta zavila okrog stoletne vaške lipe. Ovinke skozi vas sta prevozila še v korak, vštric cerkve sta pa kljub napeti poti že stekla.

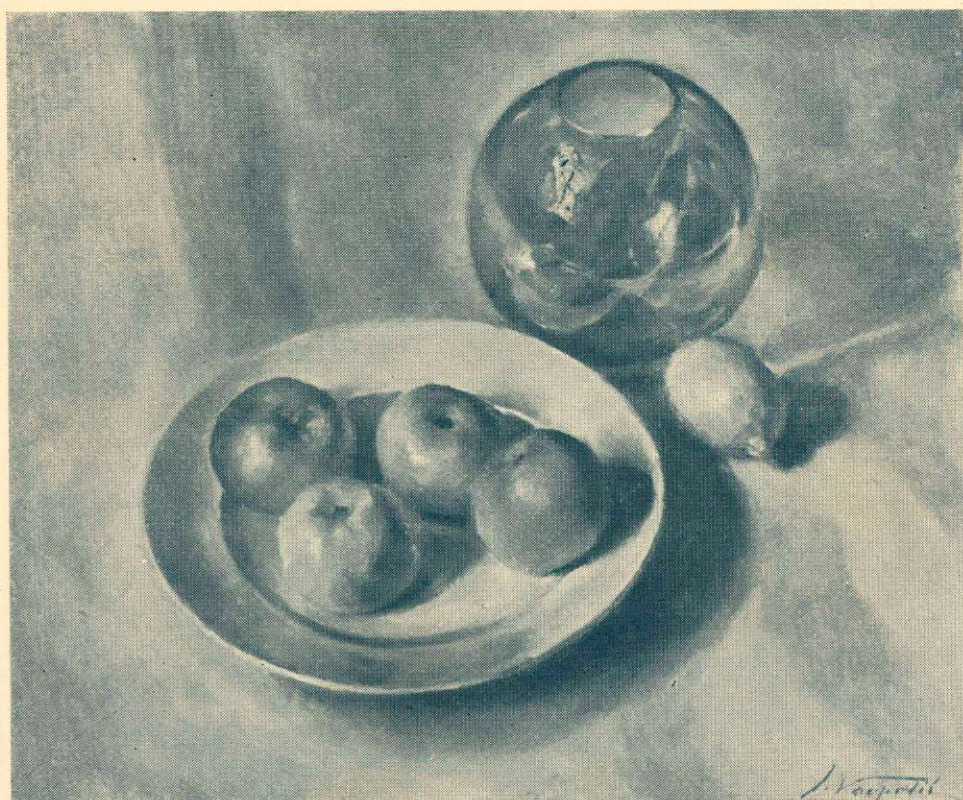
Pavla se je spet ovedela. Ob robu ceste se je tajala skorja ledu. Umazana snežnica si je tu pa tam pregrizla pot skozi njo in je odtekala v obcestni jarek. Bregovi so bili že vsi kopni, v ravnini pa je še ležalo nekaj snega. Gore v ozadju, Dobrča, Begunjščica, Vrtača in Stol so bile še globoko ovite v sneg, Reber pod Svetim Petrom je bila pa kakor pregrnjena z rdečo preprogo, tako bohotno se je razcvetelo resje po njej.

Voz je zdrdral čez veliko cesto in konji so prešli iz drnca v korak. Pred Pavlo je čimdalje bolj raslo mogočno poslopje, nekdanji sedež Lambergov, begunjska graščina, prezidana v kaznilnico. Če bi cerkve poleg nje ne poudarjal zvonik, bi kar zginila poleg nje. Na koncu vasi, dvignjeni na skalo, stisnjeni v sotesko, so se prikazali razpadajoči stolpi starega gradu Kamna. Pavli se je zdelo kar samo po sebi razumljivo, da je v tem vabljivem kotu slovenske zemlje zraslo nekaj vil.

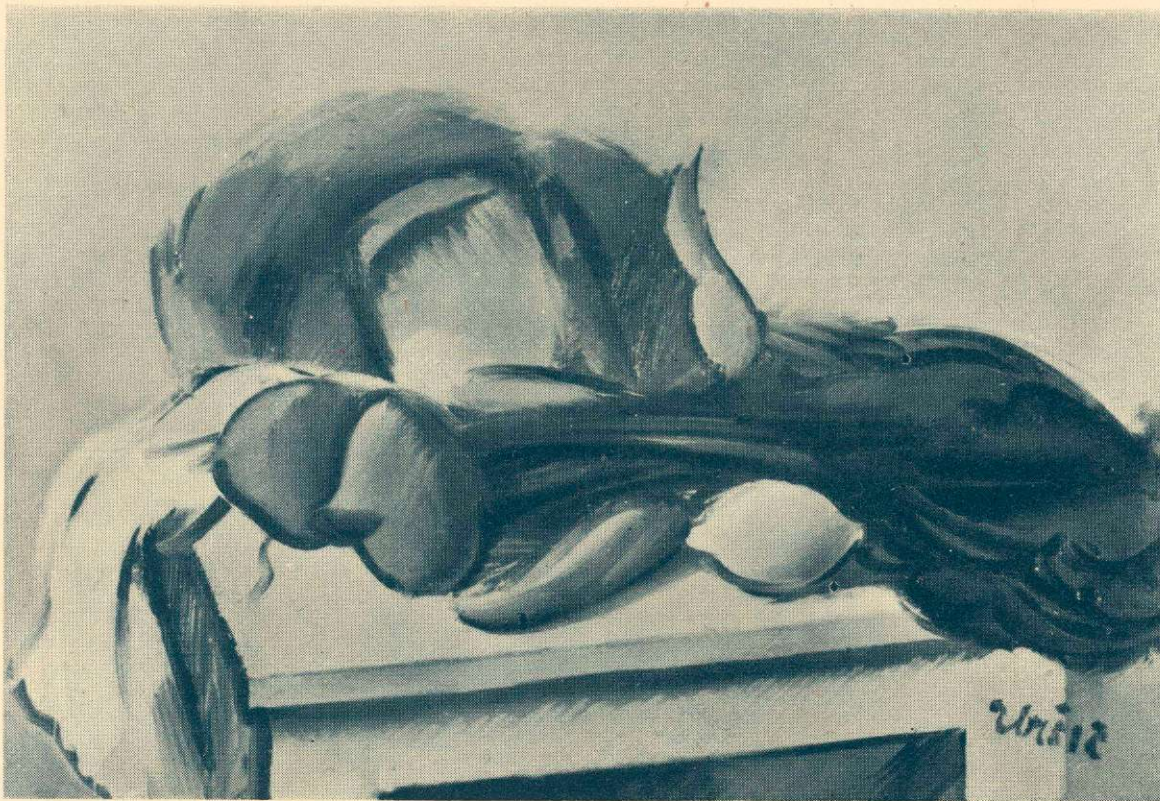
Konji so privozili vštric graščinskega zidu. Čezenj je Pavla videla prostrane njive, v bregu pa sta se izprehajali dve usmiljenki v širokih belih pokrivalih. Ljudje, ki so jih srečavali ali prehitevali, so obstajali in se ozirali za novo došlimi kaznjenkami, najbolj za njo, gosposko oblečeno. Pavla je odmikala obraz radovedno izprašujočim pogledom. Pocestnico Ogrič pa ni bilo prav nič sram. Z neko žensko se je pozdravila kakor stara znanka in ji mimogrede povedala, norčevaje se sama iz sebe, da je spet prišla v prekrasne in zdrave Begunje za poldrugo leto na letovišče. Ko so se peljali mimo cerkve, se je kmetica pokrižala. Opozorjena na

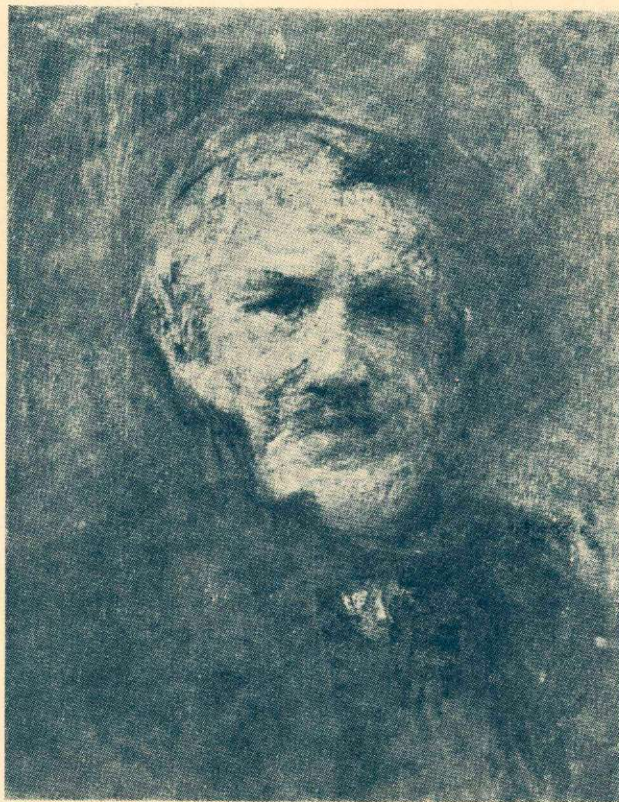
Sl. 1. † France Košir: Voda ob rojstnem mlinu

Sl. 2. Ivan Vavpotič: Tihožitje

Sl. 3. Fr. Uršič: Tihožitje

Sl. 4. Ferdo Vesel: Lastna podoba

Najsvetejše se je tudi Pavla s prsti desnice dotaknila čela, prsi in obeh ramen. Isto je za njo ponovila ciganka, samo dokaj bolj neokretno. Pavla se je spet spomnila na loški samostan, na neko spiritualovo pridigo, v kateri je gospod venomer ponavljal: »Pridite k meni vsi, ki ste trudni in obteženi.« Da, tako trudna in obtežena še nikoli ni bila.

Voz je zavil skozi široko odprta vrata, katera je pa mladostna usmiljenka takoj za njim zaprla. Ciganka se je zdrznila. Nič ni prikrivala, kako bridko občuti, da je njene svobode konec. Z glasom otroka, ki je bil po pomoti bolj kaznovan, kakor bi celo v resnici zaslužil, je bolj vzdihnila, kakor pa povedala: »Jaz sem nedolžna.« Pavla je začutila, da se je mlado cigansko dekle vsem zasmililo, pa naj je bilo krivo ali ne. Še celo debeluška ni ne z besedo ne s pogledom prisekala. Morda je tudi ona potihem in uporno zajokala za zgubljeno svobodo. Kako čutita kmetica in krščenica, pa Pavla ni mogla presoditi. Sama záse je bila kar vesela, da so jo visoka železna vrata že vendar odmaknila zvedavim pogledom zijalastih ljudi.

Voz je obstal. Pavla se je začudila dolgemu drevoredu visokih divjih kostanjev, še dokaj bolj pa mogočni, stoletni lipi, ki še dandanes raste, dasi že močno opešana, sredi vnanjega dvorišča nekdanje graščine Lambergarjev. Pavla se je ozrla in opazila, da na vozu sedita samo še voznik in ona, ostale kaznjenke in oba orožnika pa stoje že na široki poti za vozom. Kar ustrašila se je, da bi je Krvina ne opomnil, naj nikar ne mudi ostalih. Hitro se je podvizala na tla. Komaj se je njena noga dobro dotaknila belega peska, sta vranca že stekla naprej proti kostanjevemu drevoredu.

»Bom šla pa jaz naprej, ki že znam,« se je spet drzno oglasila Ogrič.

»No le,« je privolil njen orožnik. Bil je vesel, da je brez neprilike pripeljal svoje štiri varovanke za kaznilniški zid. Posebno Ogrič. Poznal jo je, da rada nagaja. Kdo se pa rad ruje vpričo ljudi s kaznjenkami. Če si še tako prizanesljiv, potegnejo ljudje vedno z žensko in nikoli ne z orožnikom. Posebno moški. Kaj opazk je moral že preslišati. In to taka ženska ravno hoče. Potihem se pa smeji. Kaj pa ji moreš. Nič.

»Gospa,« je prišepnil Krvina Pavli: »Lahko zaostanete. Ne spadamo skupaj.«

»Hvala, gospod Krvina. Ni treba več.« S črnim kovčegom v roki je z ostalimi vred stopila skozi trdnjavsko mogočno obokan vhod. Vrata pred njimi so se kakor sama odpirala in tudi za njimi kakor sama zapirala. Enoroka vratarica, razmeroma še mlado dekle, ki pa ni bila nuna, je bila tako neznatna, da je kar nikjer nič ni bilo. Pavla si je pa predstavljala, da zagleda pri vhodu vsaj enega, do zob oboroženega mrkega stražarja. Pa o stražarjih ni bilo nikjer ne duha ne sluha. Obšla

jo je skoraj vesela misel, da navsezadnje njena ječa le ne bo tako grozna, kakor se je bila bala.

Po notranjem dvorišču se je Pavla komaj utegnila ozreti. Dvoje kaznjenk v umazanorumenkastih rutah in vse prej kakor v okusno pri-krojenih in barvno sestavljenih delavnih oblekah je prineslo v spremstvu belo oblečene nune od nekod sveženj umazanega perila. Pavlo je spreletelo. Živo se je zavedela, da bo morala še danes svojo, po sodobnem kroju sešito promenadno obleko zamenjati s takimi cunjami, katere je pred njo nosila kdo ve katera ženska. Pa že je šla navzgor po stopnicah, klesanih iz zelenega kamna, proti močnim, mrežastim železnim vratom. Njih oblika se prav nič ni ujemala z bogato blestečebelo štukaturo na stropu. Grede, ko jih je sestra zaklepala, se je Pavla ozrla nazaj na notranji vhod v nekdanjo graščino in sedanjo žensko kaznilnico in videla, da na oboku stopnišča kakor v posmeh spremembam časov in življenjskih prilik v treh, z zavito štukaturo poudarjenih kolobarjih, godejo vsak sam zase trije naslikani angelci vsak na svoje, pa vsak na drugačno godalo.

Pavla se je bila za hip zamislila. Pa jo je nizki strop v pisarni, v katero je bila prišla, kakor bi jo bila privedla hladna roka, opomnil, da je sedaj kar najmanj prilično razmišljati o preteklih časih in o spremembah življenja. Kakor svojega poveljnika sta orožnika strumno pozdravila resno usmiljenko za pisalno mizo. Dasi je bilo zakurjeno, je Pavlo pričel stresati mráz.

Orožnika sta položila listine na mizo. Usmiljenka jih je začela pregledovati in vpisavati. Pogledala je novodošle kaznjenke in najprej poklicala debeluško: »Josipina Ógrič.« Že vajena življenja v kaznilnici se je Ogrič naglo odzvala: »Tukaj.« V isti sapi pa je oporekala, da ni Josipina, ampak Zefka. Usmiljenka se za njen ugovor niti zmenila ni, orožnika sta se pa spogledala, si pokimala in se smejala. Iz nadaljnjih vprašanj in odgovorov je Pavla zvedela, da je Ogrič stara dva in trideset let, da je že tretjič v kaznilnici in da je zavoljo tatvine obsojena na poldrugo leto strogega zaporá in potem še zavoljo vlačugarstva na tri leta prisilnega dela.

Izmed ostalih treh sopotnic ni bila nobena druga povratnica. Celo ciganka ni bila doslej še nikoli kaznovana. Kmetica se je pisala Johana Zemljak. Stara je bila šest in petdeset let. Porota jo je obsodila zaradi požiga iz maščevalnosti na štiri leta.

Napol gosposko dekle, Marija Nagode, je bila po poklicu sobarica. Utopila je svojega nezakonskega otroka. Prisodili so ji tri leta pokore.

Najbolj se je Pavla zanimala za ciganko Kati Debelarić. Stara je bila pet in dvajset let. Pa jim ni bila podobna. Bila je videti dokaj mlajša.

Celo usmiljenka se je čudila. Obsojena je bila zaradi soudeležbe pri zverinskem umoru orožnika Hrastnika na dosmrtno ječo.

Zadnja je prišla na vrsto Pavla. Bila je izmed vseh najmlajša. Sokaznjenke, razen ciganke, so napeto prisluhnile, kaj je zagrešila. Niso se malo začudile, ko so zvedele, da bo morala Pavlina Andrejčič, rojena Gradišar, žena doktorja Filipa Andrejčiča, zaradi ponarejanja podpisov na menicah prebiti v begunjski ženski kaznilnici sedem let. Ogrič ji je očividno privoščila. Pavla se je že bala, da bo glasno rekla: »Prav je.«

Tiho, skoraj neslišno so se odprle stranske duri. Vstopila je nuna, kateri se je koj na obrazu poznalo, da je vajena ukazovati. Tik za njo je šla sestra zrelih let in močne postave. Orožnika sta udarila s petami skupaj in desnici sta jima zdrknili na puškino kopito. Ogrič pa se je globoko poklonila in glasno pozdravila: »Hvaljen bodi Jezus Kristus, častita sestra prednica.« Pavli se je zazdelo, kakor bi bila pocesnica in tatica izrekla bogokletstvo. Pa se je spomnila dveh, treh sošolk iz samostana. Same zase so se pogovarjale o fantih in razposajenostih, nunam v obraz pa so svetohlinile, kakor bi tudi same hrepenele po tihih celicah. Zavedela se je, da bo v družini, v katero jo je vrglo življenje, našla kaj malo odkritosrčnosti in dokaj prilizovanja in hinavščine.

Sestra prednica je orožnikoma potrdila, da sta kaznjenke v redu privedla v kaznilnico in ju je odslovila. Pavla se je nadejala, da se bo Krvina posebej poslovil od nje. Kakor v zadnji pozdrav sončni Goriški pa tudi v priznanje njegovi obzirnosti mu je hotela podati roko, dasi jo je mama nekoč ostro pokarala, da orožniki niso njej enaka družina. Krvina pa je njeno kretnjo prezrl in bil samo še služben. Pavla se je čutila ponižano. Kar prav se ji je zdelo, da je orožnik že odšel in ni mogel videti rdečice, ki jo je oblila.

Sestra prednica je resno opomnila novodošle kaznjenke, naj se ravna po hišnem redu in da čim bolj vzorno se bodo vedle, tem bolj gotovo jim bo nekaj kazni odpuščene. Zapomnijo naj si pa, da jim današnji dan še ne bo vštet in da pričnejo prestajati prisojeno jim kazen šele jutri, to je 1. marca 1886. leta.

»Posebno od vas, Andrejčič,« se je obrnila k Pavli, »ki ste inteligentna, pričakujem, da boste drugim za vzgled.« Pavla ni prezrla, da je prednica namenoma opustila naziv gospa. Pa saj je imela prav. Kaznjenke so si vse enake. Še dobro, da so ji pustili vsaj pisanje in da je niso pozaznamovali kar s številko.

Prav posebno pa je opomnila še ciganko, naj bo redna in naj nikar ne obupuje. Bo že kdaj deležna pomilostitve in bo lahko, dasi do smrti obsojena, še dokaj let preživela v dobravah in lozah, ko je še mlada, pa če jo bo še mikalo neurejeno življenje: »Morebiti vas je prav milost božja privedla k nam, da —«

Prednica ni mogla dokončati. Ciganka Kati je dvignila roke, kakor k molitvi, se vrgla prednjo in presunljivo kričala in jokala: »Gospa! Jaz sem nedolžna. Še zraven me ni bilo. Spustite me, gospa, dobra gospa.«

»Le potolaži se, otrok moj,« je skončala prednica pogovor, ukazala spremljajoči jo sestri Huberti, naj novodošle preobleče, in je odšla. Videlo se ji je, da ob krčeviti bolečini ciganke ni ostala ravnodušna, kakor je bila marsičesa vajena.

V preoblačilnici je sestra Huberta najprej Pavli ukazala stopiti v majhno sobico, v kateri je ob skladu oblek že čakala srednje stara kaznjenka. Vedla se je, kakor se imajo navado obnašati babice. Sestra Huberta je velela Pavli, naj se sleče. Obotavlja se je Pavla odložila klobuk in vrhnjo obleko. »No, še naprej,« je opomnila usmiljenka. Pavla se ni ganila. »Naj vas nikar ne bo sram. Predpis je predpis in same smo,« je priganjala sestra. Pavla je sezula čevlje in slekla nogavice in spet obstala. Naprej pa ni mogla in ni mogla. »Rebolj,« je namignila sestra čakajoči kaznjenki. Pavla je začutila tujo roko na svojem životu. Najraje bi se bila vdrla v tla. Pa ženska je bila vajena takega posla. Preden se je Pavla dobro zavedla, je bila že oblečena v trdo srajco. Vrhno obleko je spet sama pomagala oblačiti. »Še prepletli se bova bolj enostavno,« je prijazno in prav nič zasmehljivo rekla ženska Pavli: »Saj podložkov v laseh pri nas nič ne rabimo. Kdo nas pa vidi.«

Pokrito v belo ruto je spet druga sestra odvedla Pavlo v samotno celico. Pavla se je kar nekako oddahnila, ko je bila končno vendar spet sama.

Kakor hitro se je za Pavlo zaobrnil ključ, se je začela razgledovati po ozki sobici. Bala se je že, da jo zapro v temnico, pa je bila skozi dokaj veliko, dasi zamreženo okno, polna poznopomladanska sončna svetloba. Videti pa je mogla skozi okno samo zid nasprotnega poslopja. Štukature na stropu so bile presekane s podzidano steno in Pavla je koj uganila, da so nekdanj razkošno večjo sobo, v kateri je stoletja pošumevala svila plemkinj in so rožljale srebrne ostroge plemičev, prezidali v več samotnih celic za kaznjenke. Slike v kolobarjih so bile pobeljene. Najraje niso bile primerne za oči pobožnih nun in prisiljenih spokornic. Postelje ni bilo nikjer, pač pa je bilo zloženih na široki klopi poleg trde blazine dvoje odej. Na drugem koncu je Pavla opazila zraven vrča vode zavitek jestvin, ki jih ji je bila mama prinesla v Gorico za popotnjo. Da, mama verjame, da je kazen zaslužila. Kako ne bi verjela, ko ji je pa sama večkrat zatrjevala, da je res kriva. Srce jo do obupa boli. Niti jokati ni mogla ob slovesu.

Pavla se je spomnila, da že ves dan ni ničesar zaužila. Sedaj se je šele zavedela, kako pusta in suha usta ima. Stopila je h klopi in prijela za vrč. Upiralo se ji je piti iz njega. Pa kaj je hotela. Vsemu se bo mo-

rala privaditi. Z nekako trmo je nekajkrat srknila postano vodo. Kakor omotična je sedla na klop. Ustrašila se je. Pod njo je škepetnila nekaka pločevina. Naglo je spet vstala in pogledala pod klop, v kaj je zadela s peto nerodnega čevlja. Kar zdrznila se je. Zagledala je obtolčeno nočno posodo. Skoraj se ji je vzdignilo. Njej so kupili za balo vse posodje iz dragega porcelana, pa se bo morala sedaj posluževati take svinjarije. Kakor se je bila trdno namenila, da bo prevzeti križ voljno in potrpežljivo nosila, jo je kljub temu zmoglo. Dvignila je roke na obraz in bridko potožila: »O, Filip, Filip, Filip! Kako si mogel biti tako otročje lahko-miselni!« Omahnila je k zidu in naslonila čelo na vrhnjo stran podloženih dlani. Kljub temu, da se je zadrževala, se je začelo telo proti njeni volji krčevito stresati. Govoriti ni mogla več. Samo sapo je lovila. Kakor zlomi močna roka drobno suho šibico, se je naenkrat zlomil ves njen odpor. Zaihtela je in glasno zajokala. Solz si ni brisala. Drsele so po licih in padale na lesena tla.

Pričelo se je mračiti. Pavlino telo ni več drgetalo in tudi jokala ni več, obraz je pa še vedno naslanjala na zid. Umirila se je. V vratih pa je škrtnil ključ. Naj pride kdor koli, ne bo mu pokazala zariplega obraza in objokanih oči. Saj ji je menda kot kaznjenki dovoljena marsikatera nevljudnost, katere bi kot gospa ne smela zagrešiti.

Vrata so se odprla in zaprla. Sredi celice pa je obstal tih korak. Pavla je skušala uganiti, kdo naj bi bil prišel. Se bo že oglasil in povedal, kaj hoče. Pa Pavla ni zdržala. Premagala jo je radovednost. Narahlo je zaokrenila glavo in z enim samim očesom, pa še s tistim samo napol, pogledala pod pridvignjeno laktjo nazaj. Opazila je rob modrega krila in vedela, da je prišla ena izmed usmiljenk. Kdo naj bi drugi bil. Saj je bilo sploh nesmiselno, da je razmišljala.

»Andrejčič!« je rahlo poklicala usmiljenka. Pavli se je glas zdel znan, obrnila se pa ni.

»Andrejčič!« je Pavla slišala glasneje ponoviti svoj, po možu pridobljeni priimek. Sedaj je trdno vedela, da je ta glas že nekje slišala, pa se ni mogla domisliti, kje.

V napeto tišino, ki je nastala v sobici zavoljo Pavline vztrajnosti, je usmiljenka zateglo otožno, sočustvujoče, pa vendar poudarjeno skoraj zaklicala krstno ime novodošle kaznjenke z glasom, kakor bi koga hotela buditi k novemu življenju: »Pávla!«

Pavla je glas prepoznala. Nič več ji ni bilo mar, kakšen obraz ima in kakšne oči. Naglo se je obrnila in se prepričala, da se ne moti. Pod belim kornetom je zagledala v ugašajoči svetlobi umirjeni obraz svoje sošolke. Stegnila je proti njej roke, kakor zgubljen otrok k materi, ko jo po dolgem času spet ugleda. Pritajeno je spregovorila: »Anica!«

Usmiljenka se je dobrohotno smehljala: »Poročnim ženam možje zabrišejo dekliško pisanje, me pa sprejmemo iz ljubezni do božjega ženina druga imena. Sestra Ksaverija sem in nič več Anica.« Bivša sošolka je ponudila Pavli obe roki.

»Sestra Ksaverija! Tak —« Pavli se je beseda zateknila. Ni vedela, ali naj Anico kot sestro Ksaverijo više ali naj jo še tiče. Zmagalo je staro poznanstvo: »Ti me obsojaš?«

»Jaz nikogar ne obsojam. Zavedam se, da bi bila utegnila sama Bog ve kam zaiti, da nisem prejela zakladov milosti. Za vas se mi celo zdi —«

Pavlo je zbodlo. Občutila je, kakor bi Anica hotela utajiti staro prijateljstvo. Žalostna je ugovarjala: »Pa zakaj me vičeš?«

Mirno je sestra Ksaverija pojasnila: »Ne mislite, da se sramujem najinega sošolstva. Tudi me sestre se vse vičemo med sabo. Celo po krvi sestre. Táko je pravilo.«

»Oprostite, sestra Ksaverija,« se je opravičila Pavla. »Nisem vedela.«

Sestra Ksaverija se je spet dobrohotno nasmehnila: »O, še marsičesa ne veste, Pavla. Saj mi dovolite, da vas bom klicala s krstnim imenom, Andrejčič se mi zdi tako tuje. Pavla! Ne poznate še življenja v tej hiši. Jaz naj vas prepeljem čez prve težave. Kar začniva. Še tri novinke čakajo nocoj name. Četrta je povratnica. Sediva!« In je sama kar sedla.

Pavli se klop z odbijajočo nočno posodo pod sabo ni zdela nič več tako strašna. Sedla je poleg sestre Ksaverije in pričakovala, kako ji bivša sošolka prične razlagati hišni red. Sestra Ksaverija jo je pa opomnila, da že dolgo ni nič jedla. Znala jo je pregovoriti, da je razvila zavojček. Da bi jo čim bolj izpodbudila, naj jé, je tudi sama odlomila košček ponujene ji potice. Da bi jo rezali, nista imeli noža. Pa v kovčegu je bil. Da je nož v samotni celici posebno prve dni dokajkrat nevaren družabnik, je pojasnila sestra Ksaverija.

»Pa kako so vas nerodno oblekli, Pavla.« Popravila ji je obleko in jo podučila, kako naj se v prihodnje oblači. Pokazala ji je še, kako naj leže in se zavije, da je ne bo mrazilo, ji voščila lahko noč in povedala, da odhaja naravnost k ciganki.

Pavla se je spomnila, kako se je znala sestra Ksaverija ogniti pogovoru o krivdi. Ji že ob priliki pove. Utrujena je legla na klop in zaspala. Ko ji je sestra Ksaverija sama prinesla gorko večerjo, se ni zbudila. Tiho kakor duh je usmiljenka odšla. Med pritajenim zaklepanjem vrat je svojo bivšo sošolko priporočala varstvu božjih angelov.

(Dalje.)

Iz najnovejše lirike poljskih izgnancev

Tri pesmi Kazimerza Wierzyńskiego

Poslovenil Tine Debeljak

Via Appia

1.

Vžgal se je svet.
Borimo se za ves svet.
Vojskujejo se poljski polki
za Nike samotraško,
za slepa zakotja Aten,
za tisočja davnih let,
za Akropolo in Kapitol,
za Grčijo in Rim
udarja ulansko kopito,
artilerijski dim.

Periklejeve Atene obstanejo,
na trgu zbrane si manejo
iz sanj in legend prebujene oči:
polk se za polkom vrsti,
ječijo težki topovi,
grmé vozovi —

to smo mi!
Vojščaki novih tisočev let!
To kri se naša pretaplja!
To naš je brambovski marš
po via Appia!

2.

Odjeknijo studenci krvi.
Planet drhti kot lira.
Tragédija mršči žalne obrvi
na mrkem obličju Shakespeara.

Duhovi, ki gradili ste temelje svetu,
ptice, ki ste spomladi, jeseni
pred nami letéle v slavnem poletu,
poglejte, kakšna borba srdita!
Kako grom ruši
in svet pretresa!
Treba nam je Cidov v duši,
Corneillovega mita,
sulice Rolandovega bésa!

Treba nam je Homerjevega speva
in homerskih rapsodov
na brezimenski — drhteči od gneva —
harfi naródo!

In če je kdo pal,
naj se zapiči kot kamen
za večni spomenik
v prestolnici,
nezlomljiv
civis Romanus —
kamen-mejnik.

Duhovi, na katerih svet stoji in rase,
vekovi, iz katerih je svet srkal vase,
poslušajte naše bojne trombe:
Tu je resnična svoboda!
Tu je resnična čast!
Proti nam so le —
tanki in bombe!

3.

Pobita pehota,
baterija molči,
dimé se pogorišča.
Nepojmljiva tihota
nad krajem leži
v sojih strašnega blišča.

Varšavski okopi.
Zadnji vojak,
ki up ga še vara ponoči,
začudeno gleda
po vsej Evropi,
zakaj ne prinese
kohortam svojim
pomóči.

Začudeno gleda,
v tesnobi sprašuje,
zagonetno gluhóst:
tam daleč čez góro
vodnik je iz boja
ušel kot čez most...

Noč nepojmljiva.
Okop je razbit.
Kako? ... Zakaj? ...

— — — — —

Molči vojak,
v svoj plašč zavit.
Kje je slave sijaj?

Bajonet je odvzet.
Po »Varšavianki«
odmeva več ni.
Vojak se vrača
kimajoč in zgrbljen
domov na kmečki
lójtrnici.

Na opuščenih ognjiščih,
v začrneli vasi
žalostinke gavrani pojo.

Vojak, o vojak,
nad teboj, nad zemljó
zajokála jesen je —
Níoba poljska —
s solzami nas vseh.

Kohorte prehodile
od prve do zadnje
to pot so obupno,
potem položile
so vse se v gomilo —
rimsko in bratsko — skupno.

4.

Ni drugih maršev,
ni in ne bo jih!
Na Akropoli, na Kapitolu
črički med marmorjem bodo obstali,
na polja stebri se razbežali,
oblaki bodo zagoreli v sojih —
in Níke bo pričala o naših bojih.

Ni drugih maršev
skozi vihar, ki nas ovija:
uničena pehota — vrne se pehota,
uničena baterija — vrne se baterija
po Appia via!

— **K**óga ti, zemlja, pričakuješ?
Kdo ti izceli rane?
Kdo ti jih obvezuje?

— Imam zdravnika. Ne čuješ?
Moj sin tu v skrbi zame
hodi z orožjem v roki,
meri in poklekuje...

— Kdo, moj vojak, bode preko
dolgih popeljal cestá te?
Kdo vzbujal jezo-vodnico?

— Imam tako mater,
iz katere sem mleko
Neustrašenih pil:
zemljo-volčico!

28. 11. 1939.

Zemlja

Suša praši se na polju.
Nad Vislo šcip kot pošast potuje.
A na Podolju
konopljo dišečo zvozili,
otavo so s senožeti —
sedaj vse šlo po zlu je!
Brez brambe zemljó so pustili,
samotno in bedno,
domovino poslednjo
z molčečimi kmeti.

Znamenja nebna so pričevala,
znamenja nebna prerokovala:
vsak čas bo svet se vžgal!
Pešec, ves poten, beži čez livado,
z gláve ta hip mu je zbito čelado —
v krompírišče prvi trup je pal.

Rekli so: Ta je z Mlave!
Spet drugi: Ne! S Podhala!
A vsak je iskal,
vsak spraševal,

če ni mu rojak?
Nanj vrgli prgišče so trave.
Topovi grme iz daljave.
Spi v grobu, tovariš-vojak!

In potem: armada po armadi
se valila je v maršu in gneči.
Z dolgim jokánjem po autostradi
so kričali po nečem,
so prosili za — kaj vem? —
auti, vso noč drveči.

Vzšel je spet ščip, kot prikazen strašán,
gleda široko v grozi ogromni
v okna nerazsvetljéna:

Kdo se bo jutri še zbudil v dan?
Kóga se jutri spomni
usoda kruta, razbesnjéna?
Kdo bo in kdaj pokopan?

Vzšla luna na nebo je in seva,
obup in razdejanje prešteva
in solza se ji utrne v očesu.
Ob hišah vrtovi so sadni,
tresó se tam lističi zadnji
na ožganem drevesu.

Dimí se zemlja peščena brez obdelave.
Veter sončnicam lomi glave,
s pridelkov prah odnaša.
Zbežali ljudje so z Mlave,
zbežali so s Podhala,
v uničenje je pala
vsa zemlja naša.

Le tam, kjer gozdi so, legende,
izrite brazde, kolotečine
tam v zavrženem okopu —
je ostanek domovine.
V mesečini ves blesti se:
kakor po svetá potopu,
glej, nad Vislo in Podoljem,
osámljena in razdejana,
vsa zavita v meglovine,
kaže tu nad kmečkim poljem
zemlja svoje že obrise —
zemlja.

20. 12. 1939.

Seine (Pariz)

Sto let je, odkar na tvoje brežine
na klic tvoj prišli so in obsedeli,
zaprli oči so umrle domovine,
noči v pogovorih prebdeli.

Prišli so in cule položili pod glavo,
zagledali se v oblak-postopača,
z vetrom si šla jim čez čela sanjavo,
o reka usode in plača.

Prišli so iz Novogrodka, Varšave,
ta pustil karabin, on pero je,
v obupu tem v vedno večje širjave
rastel oblak čez nebo je.

Prišlo je zimskih ur dolgočasje,
segli po spomine so v cúlice,
tedaj v Soplicóvo Tadeuš šel vas je
s tvojega imena ulice.

Zdaj Romar iz brona na trgu v spomin je,
rokó nam ponuja drhteče ...
isti oblak gre čez vale ti sinje,
na nebu nad nami se vleče.

S podstavka angel deviški v poletu
z mečem vihti čez tvojo gladino,
o reka izbrana, ki v tujem svetu
tečeš čez našo zgodovino.

In dviga se Romar, patron vseh blodečih,
nad oblak v blesku zimske gloriije,
o reka obupa, brezdomcev trpečih,
reka pod mečem — Viktorije!

12. 12. 1939.

Opomba: Iz Novogrodka je bil Mickiewicz. — Ep »Pan Tadeusz«, ki se
godi v vasi Soplicovo, je pisal Mickiewicz tudi v Parizu. — Romar: Mickie-
wiczov spomenik v Parizu, delo kiparja Bourdella.

France Kunstelj | Jesenska burja

Markovčevi so bili tisto popoldne na Podgozdu v krompirju. »Zato je letine skorajda ne pomnim.« Tako je rekel oče sam pri sebi že v drugo, ko je postal na zratih in se razgledoval po dolgih lehah. Da bi bile vse njegove! Pa niso. Samo dve: ena je že prazna, nekaj orumenelih sončnic štrli samotno ob razoru, druga bo pa vsak čas, še enajst vrstá je ostalo za jutri. No, krompirja letos ne bodo lačni. Turščica na Popotnicah tudi dobro kaže. Vse po božjem žegnu. Samo on, Markovec, s to krevsasto nogo ne. Se je nadejal, da mu jo bodo v bolnišnici kaj zboljšali. Pa ravno narobe: od spomladi sem mu je čisto omrtvela. Dobro, da ima sina za sabo, kar prepisal mu bi, je ondan mislil. Pa zdaj še ne, ko se z ženitvijo nekaj maje...

Vtem je že Žan, njegov sin, pripodil z vozom po kolovozu izza smrečja. Ni še ustavil rjavca, ko mu je pogled ušel po lehi navzgor. Na oni konec, koder so se ženske sklanjale v prekopano zemljo, polnile škundre in stresale lepi beli sad v vreče, ki so na gosto stale pokoncu sredi lehe kakor veliki mejniki.

»Lahko bi že pobrale,« je siknil, ko je tik pred njimi obračal.

»Lahko, ko bi dal vsaki še dvoje rok,« ga je švrknila Pepa. S sestro sta se zmeraj po malem dajala. Že kar iz navade. Ona mu ni ostala nobene dolžna in, če sta utihnila, je pripadlo zasluženje očetu ali materi, ker je morala poseči vmes. Tako za hudo sicer ni šlo. A zadnje čase — to so vsi opazili — je bil pa Žan nenavadno nasajen. Vsaka malenkost ga je zbodla, da bi najrajši udaril, kamor naj bi že padlo. Šušljali so, da je temu tisto pri Tomažetovi Geli vse krivo. Pa se niso motili.

»Sem te kaj vprašal?«

»Že spet,« se je vteknila mati in z jezo zavezala vrečo, češ, kaj si vendar ljudje mislijo, ko ju slišijo v večnem kregu. Stara dva se nista ne enkrat sporekla, mladi bi pa vse okoli obrnili. Ti svet ti salamenski!

Žan je kljub temu pikro priganjal, sosedu, ki je bila v žernadi, bi najrajši zinila: kam za zlodja se mudi, saj...! Sonce je sicer pravkar utonilo za Planino, a tole malce krompirja bojo pa že pobrali pred nočjo, ni vrag. Flandrovi in Zamudikovi so tudi še v delu. In Marinčkovi pa Tomažetovi. Da, ti Tomažetovi so krompir že zdavnaj pokopali, zmeraj so prvi: pri košnji, mlačvi, setvi in žetvi. Danes že turščico krhajo. Janez, dekla pa kravar Jozelj. Starega ni. Gele tudi ne. Le kje je ostala? Menda pa spet pri onem...? Tako je mislil Žan, ko je počil z bičem in je rjavcec potegnil poln voz, da je v kolesih stokajoče zaškripalo. Ženske so imele še svoje opravke: pospravljale so orodje, črepinje od južine in malice, si prevezovale spodrece in še vse mogoče stvari. Na voz ni marala no-

beni. Naj se, trma, sam vlači, so v mislih kazale na Žana, ki mu tudi ni bilo mar, da bi na kolovozu počakal. Včasih že, ko je prišla pomagat Gela, o, takrat pa!

Ko je izginil za ovinkom, ni priganjal konja, ki se mu je skoraj ustavil. Že popred je računal: s Tomažetovim katerim moram govoriti. Pa ni bilo nikogar tu skonca lehe. Zdaj pa — lej, kot nalašč, Janez jo maha dol po razoru.

»Jo misliš vso pobrati?«

»Nak, samo pol. Pridi slačit. Kako, da te ni nič okoli?« je Janez stresel vrhan prtovski koš, da se je turščica truščema vsula na voz.

»Nocoj?« Žan sam ni vedel, kdaj je rjavca ustavil. To je pa čutil, kako mu je švignilo mimo srca nekaj lepega, toplega. Kakor misel, polna novih doživetij. Popravil si je zvonasti klobuk, kot da bi hotel pokazati vedro čelo.

»Nocoj. Joškovcu sem rekel za harmoniko. Saj veš, Bečkajeve in Slugove ne strpe brez muzike. Da prideš!«

»Bom!« je rekel Žan bolj s srcem ko z usti. Pa v tem je že konj poskočil, ko je začutil oster udarec, in se pognal v dir.

Žan se je peljal na vozu, a bilo mu je, kot da kočira na grofovskem koleslju.

Drevi! Kako dolgo že ni bil pri Tomažetovih nič po vasi. Nocoj, oj, nocoj —! Ni ga pravi povabil. Sme že, a vse drugo bi bilo, ko bi rekla Gela, kot včasih, še lani: Da boš za gotovo prišel! Zdaj pa, odkar imajo tistega oficirja na kvartirju, zdaj je Gela zanj ko vsaktera druga, ko Pepa ali katera dekel. Nekam daleč se je umaknila. Pa kdo je kriv? Ali ne Žan sam? Ker se je tako ogiblje. Ondan toliko da jo je pozdravil. Saj lahko, ko mu pa take prihajajo na uho, da mu ni moči nikamor več. In v nedeljo se je tisti Ponkarjev Korel ustil: »Tak si le ob nevesto, Žanček!« Žana je pogrelo, mislili so že, da bo lopnil po fantinu. Pa ni. Zaradi ljudi ni. Drugič jo bo pa skupil, smrkovec, je zatrdno pribil, preden je tisto noč zaspal.

Mrak je že zlezel med hiše in bajte. Pastirji so gonili vriskajoč s paše, hlapci napajali na potoku, zadnji vozovi so pristokali težko obloženi v vas in se ustavljali na borjačih. Tako lepo prijetno je dišalo od vsepovsod, kamor si se obrnil: po krompirju, po prašičji frugi: pesi, korenju, repi in zeljnatem perju, po turščici. Po delu, bi bolje povedal, po delu, ki ga je bil poln dan tja do trde noči.

Markovčeva družina je že sedla k večerji.

Žan je izmikal oči, da bi ga kdo ne ujel in izdal skrivnost, ki mu je komaj uro popred tako nanagloma padla v dušo. Tako neizrečeno srečnega se že zlepa ni počutil. Morda mu bo pa le nocojšnji večer pregnal vso mračino, ki ga je do zdaj tako grozotno zasenčevala. Morda

se mu pa povrnejo ure, ko bo spet svobodno zadihal in zavriskal v tiho noč, da se bo razlegnilo do konca vasi in še delj.

»Pri Tomažetu bojo najbrž slačili,« je oče načel pogovor, ko je bilo kar mučno slišati samo žvenk žlic in skledičk.

Žan je čutil, da mu je udarilo srce trikrat bolj na moč. Vraga, kot bi oče vedel, kaj sta imela z Janezom. Ne, izdati se pa ne sme. Kar naj bojo vsi od kraja uverjeni, da Žan misli in dela, kot je mislil in delal do zdaj. Brez Tomažetovih. Četudi gre vsem narobe njegova svojeglavost, očetu mogoče še najbolj, kajti zidal je na sina, da bo pripeljal k hiši gruntarico, ki bo s svojo doto predstavila mejnike Markovičevini v prid. Tak zdaj je s tisto petično Tomažetko šlo po vodi. In to Markovca, tega ponosneža, boli, boli...

»Menda že,« je nadaljevala mati in pospravljala z mize, ko so že nehali z večerjo. Pepa je odnesla posode v kuhinjo pomivat. »Drugi teden bomo tudi pri nas. Naj se te dni še malo pozori.«

»Da mi je ne bojo kavke znesle. Flandrovo sem ogledal, je že čisto orobkana tik skonca,« si je oče preložil nogo, ki ga je začela trgati, da ga je zaskrbelo, kako bo ponoči, včeraj toliko da je za hipec začemel, pa ga je spet zdramilo, da je prečul do jutra.

Žan se je odkašljal, da bi skril mučno zadrego. Pa ko je sprevidel, da bosta le sama oče in mati vlekla pogovor, se mu je dobro zdelo in samo tega je še čakal, da bodo odmolili, potlej bo pa rešen vsega. In na srečo se je mati spomnila, se pokrižala in molila zahvalo Stvarniku, ki je dal, da so jedli krompir v oblicah in popili tako sladko ječmenovo kavo. Žan se je potuhnil ko maček. Tako neznansko dobro se mu je zdelo, da ga ni imel nobeden za mar. Kot bi si mislili, da gre na pograd. Pepa, ki je v kuhinji ropotala s posodjem, še čutila ni, kdaj je nekdo zdrsnil skozi vežna vrata.

Šele zdaj je skušal zbrati misli, ki so se mu vse križem podile po glavi. Na stezi za sadovnjakom ga je zadržalo, da je postal, oslonivši se v plot. Doli pod njim je ždela vas, v hišah, razmetanih po dolini in še gor po rebri, so dremale medle luči. Nebo je bilo čez in čez oškropljeno s tisoč zvezdami, ki so mežikavale v temačni jasnini ko drobci zlata. Tisoč zvezd in še več, je obšlo fanta, meni pa samo ena sveti. Pa ne v nedosežnem nebu — tam za potokom, v Tomažetovi hiši... Dol čez Košace je potegnila burja. Drugikrat bi Žan uganaval: ostra brije, po slani diši. Tokrat pa ni. Srce je bilo polno blagih občutij. A vendar, spaka, na mah mu je začelo razbijati v prsih —: Ali naj se zares spusti v dolino, ali naj stopi med ljudi in pokaže nasmejan obraz, da bodo videli, jeziki jezikasti, kako se motijo v svojih marnjah...? Ne, tega ne sme, mu nekaj prišepetava v notranjosti. Da bi jim v obraz lagal? Kaj še! Šel bo, prisedel h Geli in o vsem se bosta pomenila, po povečerku bo

Joškovec raztegnil harmoniko, Žan bo prijel Gelo in se zavrtel z njo, da se bo vse zazibalo. Tako je bilo zmeraj, kadar so slačili pri Tomažetovih. Še leto obsorej. Da, tako bo tudi nocoj, Žan, kar prav tako bo...

Končno se je le pognal navzdol. Kakor junak, ki stoji pred usodnim dihom: ali — ali. Kar če, naj bo, saj grem lahko zadnjič. Tako ga je še begala mračna misel. Burja je pa še močneje potegnila čez Košace, da so veje nizkih jablan udarjale druga po drugi in si stepale prvo listje, ki je jezno trepetalo in potem onemoglo padalo na mehka tla.

»Ne!« je Žana zadržala nevidna sila, da ni zmogel niti koraka naprej. Postal je na podstenu Tomažetove hiše, ki se mu je tisti hip zazdela tako velika in mogočna ko kraljeva palača in on sam ko berač pred njenimi durmi. Ko berač, ki trka na usmiljena srca. In v gornjih prostorih, gori na ispi, kjer je včasih spala Gela in sestra Metka, ki se je poročila v hribe, z grunta na grunt, so rekli, tam se je zdaj vgnezdil tisti človek, ki je od bog ve kod prišel in meni tebi nič zastavil Žanu pot, da zdaj ne more speljati naprej, kar je naložil. Tisti oficir — prekleti —

Skozi široko vežno okno je pršel snop luči in obsvetljeval kos podstenja in dvorišča. Žan se je le splazil ob zidu. Srce mu je udarjalo nemirno. Kakor tat, ki vleče na uho vsak šum in pok, mu je blisnilo skoz misli. In zdaj si je še toliko predrznil, da se je pritihotapil tik do okna, počenil in pokukal skozi špranjo rjave zaves. Po celem životu ga je streslo za prvi hipec. Drobno oko mu je med družčino, ki se je drenjala v veži, ujelo njo — Gelo. Zraven Janeza je čepela na pručki. V tisti znani rdeči, zadaj zavezani ruti in s šopom kodrov ob sencih, ki so objemali droben obraz, tisti njen mili nasme, in oči, ah, njene oči, ti Geli moja, kako, da sva tako daleč narazen, ko sva tako blizu...

Roka je prišla za kljuko in Žan je kakor nezavedno vstopil.

»Sedi. Tukajle je še za enega prostor,« mu je Janez pripravil klopco in jo posadil kot nalašč čisto blizu Gele. Žan je čutil, da ga vse spremlja z očmi, kar zbadalo ga je, da bi najrajši ušel, od koder se je vzel, če bi se dalo. Pa kljub temu je sedel. In še sladko ga je na mah obšlo, ko se je zavedel njene bližine. Saj prav tega si je želel, da bi bil zraven Gele.

V Tomažetovi hiši je bilo ko v živem panju. Saj se je natrpalo pol vasi. Pa deklet po dve na enega fanta.

»Pok, pok, zek, zek, zek...« je pošušljavalo v urnih rokah, ki so lomile trde štrclje, pulile mehke črno in rumeno zelene laske in trgale slačke, tri ali štiri pa pri vsakem češarku pustile, da so jih potem moški lahko povezovali in zlagali v kupe in križe. Če se je še tisto slačevje utrgalo, je češarek zletel v jerbas, sušil se ne bo na preklji pod skednjem ali kozolcem, ampak kakor za kaznen na diri.

»Letos bo pa večkrat v tednu peka, ko je tako lepo obrodila,« je pretrgala mučno tišino, ki jo je naredil Žanov prihod, Cuntovka, ki je

čepela v kotu na kupu slačevja. Nobene žernade ni pri Tomažetovih spustila. Pa so jo tudi radi zabarali, četudi je bila ženska klepetava, da jo je bilo včasih že vse od kraja sito.

»Bo,« je odgovoril oče Tomažè, ko je pravkar začel zlagati povezane češarke v nov križ. »Malinar ne bo poležkoval, bomo že poskrbeli.« Viden ponos ga je obšel ob vsaki besedi, ki je hvalila njegovo delo, delo največjega kmeta, gruntarja v vasi in soseski, kralja v deželi. Ta zavest mu je ležala globoko v duši, z njo se je zbudil, z njo je legel, z njo je gledal na vse svoje okolje, na družino, na sina in hčere, eno je že oddal, druga ga še skrbi, kaj bo z njo. Posebno zdaj, ko je te vojaščine vse polno tod okoli, tod...

»K vam bom prišla po hlebec, če bo treba iti,« je peljala pogovor naprej Bečkajeva in odrinila šop snežnobelih slačk Slugovi, ki jih je spravljala zase, da si bo blazinjake premenila. Zdaj se je pa že vse razživelo, da je le eden beznil.

»Kam za božjo voljo pa?« sta dvignili mati Tomažela in Cuntovka — tej je kar zapiskalo skozi edina dva zoba — obe hkrati.

»Vraguca, nas bojo pa za pečjo postrelili.«

»Pa naj, hudiči, hudiči,« je cepalo iz kota v kot, malo za res, malo za šalo. Delo se je zagnalo v hitrejši tok, veliki kup še ne slečene turščice je kar vidno kopnel, gospodinja se je že veselila, da bo zdaj zdaj pogledal izpod češarkov jerbas in v jerbasu — o, tega še ne sme izdati! dekleta, Bečkajeve, še najbolj pa Slugove tri, so se pa v mislih že oklenile svojih fantov in se zavrttele. Kako, da muzikantarja še ni, je to in ono resno poskrbelo.

»Dajte no kakšno povedati,« je silila Slugova. »Stari zmeraj več vejo kot mladi.«

To se je Cuntovki dobro zdelo. Kar pri jari kači in steklem polžu je začela in dekleta so se hahljale, čeprav so tisto že bog ve kolikokrat slišale. Cuntovka zna zmeraj bolje povedati in še kaj svojega pridodati, da se ji morajo režati. Potlej je povedala tisto o vdovcu, ki se je pri divji ženi ženil, pa ga je ta opetnajstila za hišo in grunt, ali ono o strahovih — da, na strahove so bili pa vsi tako pozorni, da je imel že vsak iz svojih doživljajev pripravljeno, da bo mogel pripovedovati. Pa Cuntovka v tej stvari ni znala končati. Kljub temu jo je vse napeto poslušalo. Vse je s pridržano sapo podoživljalo njene čenče, vse. Samo Žan je bil daleč od strahov. Žan je bil pri Geli in nihče ni niti slutil, koliko sreče je prišlo nocoj v njegovo srce. O, tak je vendar Gela spet v njegovi bližini, tak vendar je spet...

To in ono sta si povedala. Žan bi bil najrajši zdajle z njo sam, da bi ji na glas povedal, da je med njima vse popravljeno, vse pozabljeno. Kar Joškovec naj še pride, da se bosta potlej zavrtela, ta Žan

in Gela, ki sta bila tako daleč do zdaj. Da, Joškovec naj že pride in vse bo zabrisano, Geli moja... Saj oficirja Dragutina nocoj ne bo. Pa tudi če pride, Geli, ti si moja vendar...!

Gela se je zazrla v njegove oči. Kakor daljna pesem so se ji zazdele. In ta pesem je nekoč tako ubrano zvenela. Da, tako lepo ubrano. Zdaj pa ne več. Zanja ubira strune nekdo drugi. Vse lepše ko Žan, ta bori kmetič. Nekdo drugi, ki poje o velikem mestu, o razsvetljenih sobanah, o parketih in pisanih preprogah, o kinu, gledališču... Dragutin, kje hodiš nocoj... Da, o vsem tem poje Dragutin, njegove temne oči, tiste temne oči, ki jih ljubim. Pa tega ne vedo oče, mati, Janez...

Dvoje mladih src je sanjalo o soncu, ki ga bo privabil dan. Bog ve kateri! Jutrišnji še ne, ko brije zunaj burja. Burja, u...

Zdaj so se dekleta domislila, da bi kaj zapeli. Pa so takoj vzdignile: »Tam v gmajnici, v en' goščav'ci...« in za to še ono o patru Boštjanu, ki je Mariji rože zalival. Fantini so pritisnili z nizkimi basovi, da je šlo do kosti. Žan, ta še najbolj.

»Medilo!« je zavpila Bečkajeva kar sred glasne pesmi in kazala s češarkom na jerbas, ki se je pokazal izpod majhnega kupa. Vse oči so se zazrle tja in zdaj so se roke zasukale v zadnjem zagonu, da bodo čimprej odkopali zaklad.

V tem so se odprla vežna vrata in vstopil je Joškovec s harmoniko.

»Viš ga, samo na povečerek ti pride, ta je dobra,« so ga dekleta zbadala, v resnici pa mislila: Sam Bog te je dal, noge nas srbijo, da smo komaj strpele!

»Pa smo jo, hvala Bogu!« je zvezal oče zadnja dva češarka in ju položil k ostalim na kup. Mati je pa z narejeno radovednostjo odkrila jerbas, ki je bil poln rdečih in živorumenih sladkih jabolk. Roke so segle po sadu. Zdaj je mati prinesla še novo pečenega kruha, oče je pa stopil v klet in postavil na mizo pred pomagače putrih mošta, za fantine pa liter tepkovca, rekši z dobrovoljnim nasmehom na obrazu: »Dobro delo, dobro plačilo.«

»Tako je,« je zvrnil šilce Slugov Dorč, ne da bi skremžil obraz. Ga je bil že vaje ko vrag greha.

»Tak dajmo na malo zaliti, boste samo skorje žlevile!« je oče nagnil putrih, natočil in ponudil ženskam. To jim je šlo v slast. Cuntovka je hitela, da bi katera drugih kaj več ne spravila ko ona, zavoljo tistih dveh škrbin, se je jezila zmeraj, kadar je bilo treba kaj prigrizniti.

»Majka,« se je smejal godec, ki tudi ni stal praznih rok, ko je vse križem tako cmokalo. »Hitite, bom precej nategnil,« je kazal na harmoniko. Cuntovka ga je zavrnila, da je zardel: »Meniš, da ne znam več? Sem jih več preplesala, ko pa ti preigral.«

»U-u-u,« je udarjal glas zunaj nekje.

»Burja,« je dejal oče, ko se je nagnil skozi okno in pogledal v temo. »Kar na lepem se je spustila. Še kakšno slano nam prinese, čisto je videti, da se je ujasnilo.« Pa njegovih besed ni vzel skoraj nihče v mar.

Joškovec je raztegnil harmoniko, Janez je odrinil mize, stoličke in klopi, jih pometal v slačevje in se prvi zavrtel z Bečkajevo, ki ga je že komaj čakala.

Cuntovka je zacepetala z nogami, Tomaž še sam ni vedel, kdaj ga je ženska zgrabila in zaplesala z njim po veži, da je vse spravilo v glasan krohot.

»Pojdiva, Geli,« je Žan ves iz sebe baral in že držal Gelo za roke. Tako neizmerno srečnega se je počutil, da je pritisnil dekle na svoje široke prsi, pa udaril s peto ob podnice, da se je streslo še okno, in ni se mogel zmagati, da bi ne zavriskal. Takoj je vse sodilo: Markovčev Žan je prišel na svoj račun. In vsem je bilo to prav. Oče, ki je ujel mladi par, bi skoraj na glas dejal: »Viš, Gela, pa se braniš takega fanta, neumnica!« Žan se je pa vrtel ko pijan. Zvoki harmonike so ga privzdignili, potem pa zazibali v omamni sen, da ni slišal več drugega kakor samo zdaj pa zdaj tih vzdih, ki ga je iztisnila Gela iz sebe: »Tak daj no, trudna sem!« Eh, trudna, si je prepodil misel, danes ne smeš biti trudna, kaj bo pa na svatbi; ej, na svatbi, Geli, jutri bom povedal očetu, se bomo zmenili za doto...

Ravno končali so prvo, ko so se vrata odprla in vstopil je oficir Dragutin. Prvi hip se ga je vse ustrašilo, ko je prišel tako nepričakovano. Saj so bili prepričani — še domači, razen Gele — da je šel že zdavnaj počivat v zgornjo sobo. Janez je še nekajkrat posvaril, češ naj bojo bolj tiho, da ga ne bojo motili. No, zdaj —.

»Veseli? Plešete?« je delal nad vse prijazen obraz in si ogledoval družbo.

»Pa da,« mu je Gela znala dvoriti. Vsi so videli, da je samo njo prav za prav ogovoril.

»Ajmo, svirajte još, da plešemo!« V tem je že odložil suknjo s paletami, kapo in sabljo na mizo. Joškovec je zaigral, dekleta so vprašujoče čakala na fante, ko pa nihče ni hotel prvi, se je Slugov obrnil do Cuntovke in ji pomignil bolj za šalo ko za res. Pa ženska je vzela za res. Za njima sta se zavrtela oficir Dragutin in Gela.

Vse se je spogledalo. Joškovec je pa igral, igral ko za stavo. Janeza je grizlo, da je šla ravno Gela z onim plesat. In še prva. Hudiča, kaj bodo govorili...!

Žanu je bilo, kot da je padla predenj nevidna skala, ki mu ne da, da bi se sploh mogel kam razgledati. Vraga, kaj je vendar to?...

»Hvala lijepo, Gelice!« je slišal Žan in začutil, da se mu je zmeglilo pred očmi.

»Hudič, pes...!« mu je sikalo globoko iz udarjene duše in se ustavljalo v grlu. Zakrilil je z dolgimi rokami in planil v noč.

»Žan, kam pa...?« je nekdo klical za njim, pa Žan ni slišal drugega kot samo: »Hvala — Gelice!« In potem še enakomerni glas harmonike, ki je plaval ves utrzan v gluho noč. Med spokojnimi hišami in nizkimi bajtami ter po sadovnjakih in vrteh se je pojala burja. Za vogali je vsa srdita pritisnila: u-u-u!... Na nebu so pa številne zvezde tako mirno migotale.

Mimo Markovčevega sadovnjaka je rinila sključena moška postava. Skoraj bi je ne zapazil v temi. Kakor duh je bila, kakor duh, ki se je lovil v jezni burji.

Žan se je skrušil na pograd. Noge so mu bile težke, svinčene, roke mrtve, v glavi mu je razbijalo, v prsih razsajalo. Oči so bolščale v temo.

»Hvala — Gelice!« je iz teme sikalo.

»Pes gizdalinski...!« je zatulilo globoko v fantovi duši. Po nizkem hlevnem oknu je švrknilo. Burja, ki se je zaganjala izza skednja, je zganila veje stare jablane, da so udarile po počeni šipi. Globoko v vasi nekje je zalajal pes. Njegov otožni glas pa je odnesla burja v gluho daljo.

Ravno leto za tem je bilo. Visoko nad vasjo se je prepeljevalo prijazno jesensko sonce. Pa pri Tomažetovih ga niso skoraj nič občutili. Vsaj stari ne. Sam je ždel v kuhinji ob oknu in drobne oči so mu utrujeno bolščale v tiho drevje tam v sadovnjaku, ki je porumenevalo v svetlem popoldnevu. Na hčerino svatbo ga niso spravili. Samo Janez in stara sta se odpeljala v mesto. Kar sami naj se navrtijo! mu je kanilo v razboljeno dušo, da bi se zjokal kakor otrok, ki so mu pobrali vse igrače in ga povrh še zapodili.

Stari Markovec pa ni tako tožil. Kje neki danes! Ko je pa vsa Markovčevina odeta v pravi praznični sijaj! Mize so bogato obložene s cvrtjem, sladko jedačo in dobro pijačo, Joškovec raztegne harmoniko, ženin in nevesta — Markovčev Žan in Bečkajeva Metka — se zavrtita, da se vse trese. In potem Žan udari z nogo ob tla in zavriska iz globin svojega razigranega srca, da gre do kosti vsem, ki pirujejo novemu življenju na zdravje, srečo in blagor dolgih, dolgih dni.

Stari Markovec je sedel ob peči. Noga ga ni več nosila. A na to ni mislil. Mislil je na sina. In ob tej misli je zalivalo razrvana lica veselje, kakor očak iz svetih bukev je bil tisti hip videti. Tako je govorilo srce: »Hvaljen, Bog, za ta dan. Nisi mi pripravil gruntarice za sina, kakor sem prosil, a dal si mi deklino pridnih rok, pridnih...«

Zunaj pa tisti dan ni razsajala burja. Sonce se je pomikalo v večerno stran tiho, tiho. Kakor pesem, ki jo je ubral pevec, iz samih svetih nebes poslan.

(Dalje.)

Milko Ukmar | Koledovanje v tomajski župniji na Krasu in v Trebčah*

Kar sedanji rod pomni, so v noči med Silvestrovim in novim letom koledovali v stari farni vasi Tomaju in še v treh okoliških: Kreplje, Dutovlje, Križ. V Šepuljah so fantje nastopili samo enkrat ali dvakrat, včasih so se pridružili Križanom ali Tomajcem, najraje pa so mirovali. Godénjci (vas Godnje, 12 hiš) so pomagali Dútovcem ali Krepeljcem. V Ponikve (pod sosedno avbersko župnijo) je koledovanje prišlo nepopolno in precej pozno iz Tomaja.

Samostojno pa se je razvijalo v Trebčah (ópenska župnija, tržaška občina), kjer še danes životari.

V Križu so zadnjič koledovali leta 1889; v Tomaju 1892 ali 1893; v Krepljah pa 1908¹: a to je bil samo poskus, kako bi stvar obudili, saj so drugače nehali že pred več leti, morda 1894. Dolgo se je stari obred ohranil v Dutovljah, toda resnost je vidno pojemala: fantje so namreč peli zelo razglašeno, začeli so jemati s sabo godca in pijaniti. Upravičeno lahko trdimo, da je pravo koledovanje v tomajski župniji ugasnilo že pred nastopom dvajsetega stoletja.

Nekateri nabiratelji narodnega blaga so vneto prisluhnili temu obrednemu petju, že preden se je neizbežno nagnilo v zaton.

Po vztrajnem iskanju pa je v zadnjih štirih letih prišlo na dan vsaj še toliko, kolikor je bilo v tem področju zapisanega v devetnajstem stoletju. In vendar še zdaleč ni vse opravljeno; ko se veseliš, da si rešil en problem, se ti pojavijo štirje.

Začrtajmo kratek pregled tu prvič objavljenih novoletnih kolednic in onih izmed že tiskanih,² ki jih poleg zunanjih značilnosti združuje s prvimi tudi sorodnost krajevnega izvora.

Iz Tomaja v strogem pomenu besede ni nobenega zapisa. Samo posredno so tomajske kolednice, ki jih je septembra l. 1935. narekoval Koprivec Tone Mrcina (r. 1849., † 1936.), za mladih let hlapec v Tomaju.

- 1, a. O svetem Antonu (prim. »Sveti Andrej predigar«, SNP, št. 416—418).
- 2, a. O sveti Krvi (prim. »Pravi stan svete krvi«, SNP, št. 457).
3. O svetem Andreju (prim. »Sveti Andrej drugič rojen«, SNP, št. 582).

* Med ruševinami ljudskega izročila je še danes mnogo upoštevanje vrednih stvari: čakajo le veččega očesa in skrbne roke, da jih očisti raznih usedlin ter spravi na varno. V vrsto zelo površno raziskanih delov slovenskega ozemlja spada predvsem Primorska. Naj bi pokazal pot tudi drugim znanstvenikom France Bezlaj, ki je preteklo poletje optal svoje fonološke »škatle« in prišel v Benečijo preučevati naglas.

¹ Za te in slične podatke jamčijo razni priletni možje in bivši koledniki v omenjenih vaseh.

² V primerjavi se omejujem samo na Štrekljeve »Slovenske narodne pesmi« (SNP).

4,a. O svetem Telesu.

5. O svetem Jožefu ali O Jezusovem rojstvu (prim. »Nova zapoved je vunkaj šla«, SNP, št. 4770—4775).

Marija Jeričeva (r. 1878.), hči tomajskega kolednika Mihe Škrla (r. 1830.), je v Ponikvah skoraj dobesedno enako povedala, a drugače zapela št. 5 O svetem Jožefu.

V Križu zna Jože Bezek — po domače Gázdič (r. 1863) — štiri kolednice (z napevi), ki so dragoceno dopolnilo prejle navedenim tomajskim:

1,b. O svetem Antonu (prim. kakor prej).

2,b. O sveti Krvi.

4,b. O svetem Telesu.

6,a. Dékelca po pul' špancirala.³

Na Kalu je France Štegel l. 1936. ujel okrnjeno dekliško:

7,a. Tam stoji eno ravno polje.

V Trebčah, kakor pravi Čuk France, po domače Vrabec (r. 1875.), je bilo od nekdanj malo izbire; na razpolago sta samo dve kolednici:

7,b. Na pulji je an zèlen dréuc.

8. Od gospodarja hišnega.

S tem je izčrpan⁴ naš prinos iz živih virov. Iz Štrekljeve zbirke pa spadajo očitno sem štiri kolednice, ki jih je v svoji rojstni vasi — v Dutovljah — zapisal Žvab⁵:

9. »Rožice v vinogradu«, SNP, št. 4940.

4,c. »Zvezda mi pušča trake tri«, SNP, št. 4943.

10. »Lovca streljata na Marijo«, SNP, št. 520.

11. »Marija in brodnik«, SNP, št. 524.

Ostane nam še nekaj krajevno neopredeljenih kolednic. Ker so povsem zveste tomajskemu tipu, jih brez oklevanja uvrstimo v isto skupino.

Dve je Jakob Volčič (r. 1815., † 1888.) čul »na Krasu med Gorico in Trstom«, morda v trikotu Malhinje—Veliki dol—Brestovica.

12. »Kolednica v čast duhovniku«, SNP, št. 4943⁶.

7,c. »Marija na zlatem stolu pri mrzli studenčnici«, SNP, št. 4944.

Težja in lahko sporna, toda potrebna je lokalizacija pri sledečih štirih:

13. »Sveti Jožef dela zibelko«,⁷ SNP, št. 4762.

6,b. »Vrtič z rožicami nasajen«, SNP, št. 4924.

7,č. »Marija počiva pod jablano«, SNP, št. 4953.

14. »Herodež gre z vojsko zoper novega kralja«, SNP, št. 4961.

³ Ker se je pripovedovalec ni mogel dobro domisliti, jo to pot pustimo.

⁴ Kakor je malo verjetno (čeprav ne izključeno), da bi prišel na svetlo še kak čisto neznan motiv, prav tako je gotovo, da se bo že znanim pridružilo obilo variant.

⁵ Lovro Žvab, r. 1852., † 1888., urednik »Edinosti«, se je pod Levstikovim vplivom navdušil za književne starine. V »Ljubljanskem Zvonu« je objavljajl doneske za starejšo slovensko bibliografijo. Po njegovi zaslugi sta Gorenji Kras in tržaška okolica dostojno zastopana v zbirki SNP.

⁶ Prav za prav sta tu pod eno številko dve pesmi.

⁷ Zaradi vsebine jo je Štrekelj vtaknil med božične, a je novoletna.

Po mojem so vse štiri pivške od Hrenovic. Oznaka »kranjska« velja, v kolikor beremo nad neko drugo pesmijo, da je »kranjska iz Vipave«. Oblike: tota, veseo, ugladio, rodio, vzeo, zbrao itd. je pač samovoljno vtaknil Vraz. Dalje se v prvem slovesu omenja po vsej Pivki priljubljeni sveti Bric, ki ima cerkvico pod Nanosom, v četrtem pa sveti Martin, zavetnik hrenovške fare. Zaradi notranje zveze med kraškimi in pivškimi kolednicami pa ni brez pomena, da se je na Krasu ohranila varianta o Mariji pod jablano, v Trebčah o Mariji pod zelenim drevcem. Slednjič bi M. Majar ne prekladal pripovednega jedra (glej št. 4944 pod črto), če bi ne bil na prvi pogled opazil toliko sorodnosti.

Obredni okvir

Tomajske kolednice obstojijo iz štirih sestavnih delov: sredina, jedro je navadna pripovedna pesem; kot obredni okvir imamo spredaj nekaj uvod, posvetilo in na koncu slovo-priporočilo; za vsakim drugim verzom pride po navadi pripev, refren.

Uvod obsega: prvič pozdrav in drugič obeta sveto pesem »od Jezusa in Marije...«, česar se v resnici nikoli ne drži. Kakor so pač naleteli na hišo, komur že so pesem namenili, so koledniki morali naslov spreminjati: dekelca, vdovica, gospodar in gospodinja...

Naj bo za zgled Mrcinovo posvetilo, toliko da ne enako Žvabovim iz Dutovljen in popolnejše od Volčičevih dveh.

Dober večer, Buh ⁸ dej,	od teja leta noveja,
gospodar tudi gospodinja poštena!	od svetih kraljev treh,
Mi vam čemo sveto pesem pet	ki vam jih Buh je daŭ ućakati.
od Jezusa in Marije,	

Kriško ni prav nič različno od tega, trébensko pa:

Dobro jutro, Buh dej,	od teja leta noveja,
gospodar in tudi gospodinja vi!	od teja rojstva bojžjeja,
Mi smo pršli tukajle	ki je Buh nam daŭ ja ućakati
kukr ani fantje pošteni.	in še za naprej uživati.
Če vam čemo anu pesam spet	

(Povedala Tona Mrtránova, r. 1869.). Dekletom so zapeli: »Dobro jutro, Buh dej, dekelca — mi...« Začetek Tone Gaščéve (r. v Ponikvah 1862.) — žal brez nadaljevanja — je dvojček Žvabovemu dekliškemu pozdravu.

⁸ Kar se tiče izmenjave črk g in h v besedi Bog in kjer koli, bodi povedano, da ljudstvo pri nas glasu »g« ne pozna ali vsaj ne izgovarja. Nadomeštuje ga to, kar Štrekelj podaja z grškim znakom »γ«. Glas je v resnici bližji ukrajinskemu »r« kot češkemu »h«, čeprav so ga stalno pisali kot »h« starejši (prva polovica preteklega stoletja) nabiratelji narodnih pesmi iz naših krajev. Med njimi prvači M. Majar, ki ima zapise skoraj z zapadne jezikovne meje: Bovec, Št. Peter »na Venecianskem«, Kojsko v Brdih, Miren, Kostanjevica, Devin.

Dober večer, Buh dej, dekelca,
dekelca brumna in poštena,
zdej ti hočmo eno pesem spet...

Nekoliko različen uvod najdemo na Kalu pri Košani:

Bog ti pomagaj, deklica, od Marije, Jezusa,
in ona lepa pesmica, še več novga letica.
če me češ poslušat ti

V Prosnidu v Beneški Sloveniji je avgusta 1938 pripovedoval Matija Šimc (r. 1849.), kako so prihajali⁹ fantje z Žage ob Soči čez Stol. Prikazali so se vsako leto enkrat, menda v noč pred svetimi Tremi kralji, z zvezdo in zvonci.¹⁰ Peli so, vmes pa pozvanjali: »Klin, klin, klin, klin...« Starčku je ostal v spominu samo začetek in konec.

Dobro jytro, gospodar an gospodinja
an vsa hišina držina!
Mi smo od deleč gor pršli,
zdravje 'n veselje van smo prnesli.
An ti sveti Trije kralji,
an to sveto novo leto... Klin, klin, klin...

Završili da so, kakor sledi:

— — — an Boh dej še naprej,
v večjen 'metji jn mejnših gresih.

Medtem ko prejšnje benečansko posvetilo spominja na kraške motive, nima okrnjeno slovo nič skupnega s sledečim Mrcinovim, ki so ga zapeli takoj za pripovedno pesmijo.

Lahko nuč, gospodar in gospodinja, in prosimo vas,
zdej je pesem spojena da b' nam nikar ne zamerili.
na vaše lepo poštenje. In vsi nebeški aňyelci,
Dej vam Buh zdravje, veselje da b' nas le teli uslišati.

⁹ To se je najbrž opustilo okrog leta šestinšestdesetega, ko so preložili na Stol državno mejo med Avstro-Ogrsko in Italijo.

¹⁰ Običaj je podrobneje orisal že Carlo Podrecca: »...i trovieri sloveni (koledniki) girano per le famiglie portando una stella girante sur un bastone e canticchiando a suon di campanello una filastrocca...« [Povzeto iz članka Il natale nella Slavia italiana v narodoslovni reviji Archivio per lo studio delle tradizioni popolari, v. VI, Palermo-Torino, edit. C. Clausen, 1896.]

V spakedranem pravopisu, ki ni ne laški ne slovenski, navaja Podrecca koj za tem prvo kitico daljše popevke iz čedajske okolice:

Dober dan hismi (sic!) gospodar in gospodinja Nai prascic al prasica,
Inu usà hisna družina Mene gre klobasica.
Ce sta prascicia udavili,

Verska plat koledovanja je tu izginila.

Štefanija Jeričeva, r. 1918., je končno prošnjo kolednikov glede zamere, ki drugod manjka, zapela malce drugače:

Buh ne zameri nu i Márija
in vsi nebeški aňyelci...

Kriško Gazdíčevo slovo je v prvem delu bližje tomajskemu.

Dobro jytro, ɣospodar in ɣospodinja zvoljena,
zdej je pesem spojena
na vaše brumno poštenje...

A dalje se ne razločuje od dutovskega: »Bogu vas priporočimo...«
V pivškem slovesu, čisto na koncu

(Per vas ostani sveti Duh
z nam pa pojde večni Buh!),

ki izzveni kakor Volčičevo kraško in ima priporočilo Bogu in Devici Mariji kakor kriško in dutovsko, pride povrh prošnja za »en dar božji«. Edino še v Trebčah najdemo to prošnjo, celo bolj razvito ko na Pivki.

Dékelca, zdej ti je pesem spojena z' an bókaɣ vinca al pej dva.
na tɥoje brumno poštenje. Slišou je rože Marije
Zdej te prav lepo prosimo in vsi nebeski aňyelci.
z' an bojžji dar, z' an beɣ denar, [ali: in vsi ti drobni aňyelci.]

Po pesmi »od gospodarja hišnega« pojejo namesto »dekelca«: »Γori, ɣori ɣospodar, — zdej«... Ker se tu koledniki obračajo do gospodarja samega, so bolj nadležni in prosijo še

...z' an kuɓrt orehú al pej tri. nam se rajma klobasičica.
Mi smo slišali praviti, Slišou je rože Márije
da ste kukca zadavili. in vsi nebeški aňyelci.
Nej bo kukɓc al svenjičica,

Na vrstice »mi smo slišali praviti« naletimo med splošnimi kolednicami v pesmi iz Šempetra pri Gorici, SNP, št. 4732, vv. 16—19; pod obrazcem D. pa so razvrščene razne oblike »bobljanja«, celo iz Bele Krajine in s Koroškega. Nekaj podobnega so otroci uprizarjali v Hrastju pri Kalu. Prim. tudi prejšnjo varianto iz Benečije (str. 7 pod črto). V Dornbergu na Vipavskem je ostal samo rek: »Nej bo prešič al pre-sička, — meni tiče klobasička.« (Zapisal Mirko Berce.)

Iz obilnih dosedanjih zgledov je lahko razbrati, kako tesno so med sabo povezane razne dolenjekraške, dutovske, tomajske, kriške, trebenske in pivše kolednice. S tem da Volčič ni določneje navedel kraja, nam morda priča o njih nekdanji razširjenosti po Krasu med Gorico in Trstom. Dejstvo pa, da so zapisi s Kala, iz Hrenovic in celo »kranjski«, vsaj v ogrodju tako močno podobni kraškim, krepi verjetnost, da je to bil prvotni kraško-notranjski način koledovanja — z žarišči v Tomaju, Trebčah, Hrenovicah in še kje drugje. O Tomaju ni dvoma; Trebče so

glede zvez in vplivov še nerazsvetljen pojav; za Hrenovice bi bilo treba kaj dokazov; tudi drugod pa bi se dalo po natančnejšem preiskovanju in povpraševanju še kaj stakniti, v kolikor ni že prepozno.

Pripovedno jedro

① Srednji, glavni del tomajske kolednice je navadna pripovedna pesem, tudi sama zase¹¹ zaključena celota, kakor bo najlepše razvidno, če se z vsako posebe malo pomudimo.

Pesem o svetem Antonu: 1, a.

Stalen pripev za vsako drugo vrstico: Sveti Anton de Padova,
prosi ti Boja za nas!

Srečna je ura inoj hip, kadar se je sveti Anton rodiu	šrocemu al ylobocemu, po ti deželi Padovi.
žlahtneya očeta in matere, žlahtneya očeta in matere,	15 Kadar mi kjekaj prišeu je, barčico ondi ustaviu je,
5 z levo nožico zaziban biu, z desnim seskom zadojen biu.	on je lepo pridyovalu, on je lepo pridyovalu.
Sveti Anton je biu star sednajst let	20 Tičce 'z lufta priletajo, na jarbolca obsedajo,
osemnajsteya pou, ¹² on je novo mašo brau,	sveteya Antona poslušajo, ker on je lepo pridyovalu.
10 njeyou brat mu h maši streyu je.	Ribce 'z mörja plavajo, ylavíce venkaj kažejo,
—	
Sveti Anton se vzdinyne ino yre po temu mörju šrocemu,	25 sveteya Antona poslušajo, ker on je lepo pridyovalu.

Sveti Anton (1195—1231) je pri nas zelo priljubljen. V Trstu se po njem imenujeta dve cerkvi: Stari¹³ in Novi sveti Anton. Ko je obsikoval svojo prostrano minoritsko provinco (obsegala je malodane vso Severno Italijo), ga je pot pripeljala čez Furlanijo tudi k nam, tako da so naši ljudje slovečega meniha videli na svoje oči. Izročilo pravi,¹⁴ da je šel čez

¹¹ Štrekelj je oni dve Žvabovi dekliški (SNP, št. 520 in 524) uvrstil med pesmi pripovedne vsebine. Vendar bi uvod, slovo in odpevi bili bolj na mestu v tretjem zvezku med raznimi kolednimi obrazci.

¹² Prim. Hrvatske narodne pjesme (I, Zagreb, 1896.), br. 12. »Sveti Antun i sotona«:

Kad je jimal šesnajst let,
sedamnajstog jedan dan...

¹³ Potankosti najdeš v delu: Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice, Josip Godina - Verdeljski, v Terstu, 1872; str. 45. in 46.

¹⁴ Salvagnini Enrico: S. Antonio da Padova e i suoi tempi, Bologna, 1931.

Humin (Gemona) in Čedad, dve mesti čisto na jezikovni meji. Na povabilo tamkajšnjih grofov je baje prišel tudi v Gorico, od koder je odpotoval v Trst, Milje in morda celo do Pulja. Nekoliko dlje se je pomudil samo v Trstu,¹⁵ ki je bil takrat, kakor ugotavlja Adriaticus v »Času« 1938—1939, str. 137—149, vsaj po tretjini slovenski. Iz naših krajev se je Anton po morju prepeljal v Padovo in pet let za tem (če je bil leta 1227. v Trstu) so ga proglasili za svetnika.

Ob močni in nagli rasti svetnikove slave je veliko možnosti, da se je pesem o njem porodila kje v tržaški okolici, ne daleč od morja, že v štirinajstem stoletju. Pričujoči zapis v prvem delu nima nekaterih podatkov (ko je bil sedem, dvanajst, trinajst let star...), ki jih najdemo v zapisih z Grahova na Tolminskem in iz Zabukovja na Kranjskem; vendar je bolj starinski.

Še primitivnejše pesniško razpoloženje, o katerem v mlajših variantah ni sledu, pa nam pričara Gazdíčeva

pesem o svetem Antonu iz Križa: 1, b.

Priпев: Svet Anton de Padova,
var nas γreha naylavneya!

Srečna je ura in čas,
kadar se je svet Anton rodiu,
z levo nožicu zaziban biu,
z desnim seskom zadojen biu	25 »Vejaj, vejaj, vetrc hladan /in
sever močan,
ker jest bom deleč prepeljan
do kraj morjâ široceya /in
γloboceya.«
5 nutr u ti beli Padevi.	
Usa Padeva se razsvetli
kukr t ^b remeno suncece.	Na sr'd morjâ se ustavi barčica,
30 barčica lepo pisana,
In svet Anton je pridyat začeu.
Svet Anton je biu star an
majhen čas /leta tri,	Pridyau je prau lepu,
da je blo slišet γor u nebu.
10 on se je začeu zmišljavati,
kaku bo šlužu on Boyu,
Boyu in Devici Mariji.	Jenu use poluftne tičice
35 in use poduodne ribice
se na barčico obsedajo
in sveteya Antona pridyo po-
slušajo.
Svet Anton se je u šule podau
nutr u belo Kandijo.	
15 U šuli se je tako pridno učiu,
da uši šularji nanj mrmrujejo.	
In pole je ratau an lép mla-
denč /in mlad γaspud.	40 In kadar je pridyat končau,
je steynu desno roko,
dau je sveti žey ^b n ž njo.
Svet Anton se vzdinye ino γre,	In pole je reku taku:
20 in tam pr kraj γa čaka barčica,
barčica lepo pisana.	»Vejaj, vejaj, vetrc hladan /in
sever močan,
ker jest bom deleč prepeljan
In svet Anton stopi u barčico
in prvič prau in γovori:	45 do kraj morjâ široceya in γlo-
boceya.«

¹⁵ Tu je pred mestnim obzidjem ustanovil samostan: Convento dei frati minori fuori le mura.

Brez kake nove variante bo več ali manj jalovo vsako ugibanje, kam meri namigavanje svetega Antona: »Ker jest bom deleč prepeljan...« Vendar se ob nagovoru »vejaj, vejaj, vetr...« takoj domislamo sličnih nagovorov v Mornarju, SNP, št. 70 (iz Senožč!) in zlasti v Galjotu, SNP, št. 250.

Ne meneč se za zgodovinsko resničnost svetega Antona, ga ljudska domišljija dvigne (SNP, št. 415.) celo v snovni krog, ki se veže na mednarodni mitos o nesrečnih godcih pred peklom. Prvi člen v tej verigi — Orfej — gode za svojo ženo, zadnji — Kralj Matjaž — za svojo mater. Krščansko navdahnjeni srednji vek si na mitični podlagi zgradi legendo in pošlje pred pekel Žalostnega kralja, apostola Petra in Tomaža, Mater božjo, svetega Antona in Kralja Matjaža.

Posebe pa je zanimivo, da slovenska narodna pesem pripisuje svetemu Antonu pridigo ptičkam, ki je v resnici Frančiškova. Čudeža dveh najpopularnejših italijanskih svetnikov sta si zelo sorodna. Marsikdo je že podvomil, če si niso pridige ribam izmislili častilci Antona Padovanskega, da bi ga kdo ne zapostavljal Asiškemu Ubožcu. Naj bo kakor koli, Frančišek je storil svoj čudež na suhem. V tem, da je dogodek prestavljen na morje, je skrita ljudska težnja prikazati svojo bližnjo okolico, torej novo potrdilo, da je pesem nastala ob morju.

Pesem o sveti Krvi: 2, a.

Tomajska (pov. Mrcina 18. septembra 1935):

Priпев: Crtana sveta Kri
γrešnikom γrehe odpusti.

Stoji, leži, raunoj polje,
na polju stoji en božji γrob,
okol so stezice uylajene.
Uyladili so jih škofje trije,
5 škofje trije, sveti možje,
ki so okoli se sprehajali,¹⁶
za sveto Kri se pričkali.

Še sveta Kri ven 'z γroba
spreγovori:

»Letí ni zame štancije,
10 uzemite me, nesite me
noter u to mesto Ljubljano.«
Tam mi dosti γospode je
in tudi druγih žlahtnikou,
tudi študentou mašnikou —,
15 use nasprōti sveti Krvi γre.

Še sveta Kri ven 'z γroba
spreγovori:

»Letí ni zame štancije,
uzemite me, nesite me
noter u to mesto Radoljico.«
20 Tudi tam je dosti γospode
in tudi druγih žlahtnikou
tudi študentou mašnikou —,
vse nasprōti sveti Krvi γre.

»Tukaj bom jaz počivala,
25 γrešnikom γrehe odpuščala.«

Odpusti nam jih Buh in Ma-
rija,
da bi nas le teli uslišati.

¹⁶ Alojz Š., učitelj v pokoju in organist v Koprivu, pa je prepričan, da sta se 6. in 7. verz prvotno glasila:

... ki so okol špincerali,
za sveto Kri se šprauhali.

Da je čul od svojega strica Toneta (r. 1845.).

Kriška (pov. Gazdič 19. septembra 1939.): 2, b.

Priпев: Cártana sveta rešnja Kri
γrešnikom γrehe odpusti.

- Stoji, leži rauno polje,
tam na pulji je an klojštr nou.
Nutr so škofje trje,
škofje trje, sveti možje.
- 5 Za sveto Kri se šprauhajo,
»Kam čejo, kam čemo.«
- Sama sveta Kri spreγovori:
»Škofje trje, sveti možje,
uzemite m^ᵇ, nesite m^ᵇ
- 10 nutr u mesto Ljubljanco.«
Kar mi tam študentů, mašniků
in žlahtniků
in useh dryzeh γmajn ledi,
use naspruti sveti Krvi γredo
z ano majhno uofrtjo,
- 15 z ano veliko andohtjo.
U ta-velku cerku jo nesejo,
na vesokust¹⁷ jo pouzdiγnejo.
- Še sveta Kri spreγovori:
»Le tukaj zame štancje ni!
- 20 Škofjé trjé, svetí možjé.
- uzemite m^ᵇ, nesite m^ᵇ
nutr u mesto dunajsko.«
(Dalje kot prej) ...
- 30 Še sveta Kri spreγovori:
»Le tukaj zame štancje ni!
Škofje trje, sveti možje,
uzemite m^ᵇ, nesite m^ᵇ
nutr u mesto Radouljico.«
Kar mi tam studentů, mašniků
in žlahtniků
- 35 in useh dryzeh γmajn ledi,
usé naspruti sveti Krvi γredo
z ano veliko uofrtjo,
z ano majhno andohtjo.
U ta-velku cerku jo nesejo,
- 40 na vesokust jo postavijo.
- In sveta Kri spreγovori:
»Tukaj bom jest počivala in
prebivala
in γrešnik^ᵇm γreh^ᵇ u^ᵇdpýšče-
la.«

V radovljiški dekanijski cerkvi (Ecclesia sancti Petri ad miraculosum Sanguinem), ki so jo romarji še do pred vojne zelo obiskovali, imajo iz davnih časov kapelo svete Krvi; sedanja oblika je iz petnajstega stoletja. Kapljico čudežne krvi so v Radovljico bržkone prinesli križarji.¹⁸

A. Pegan (SNP, št. 457.) ima mlado goriško varianto¹⁹ brez gospode, žlahtnikov in g'majn ljudi iz kraških dveh, kjer veje pristno star duh.

Vsi trije zapisi pa slonijo na isti podlagi: sveta Kri si izbira mesto in se končno ustavi v Radovljici na Gorenjskem.

Če se je pesem, ki je po vsej priliki nastala na Gorenjskem, ohranila samo na Goriškem in na Krasu, bo to najbrž posledica istega pojava, ki ga opažamo pri drugi skupini pesmi: od morja, s Krasa so se razširile po Notranjskem, Kranjskem ter Gorenjskem in šele tam, bodisi v Rovtah, v idrijskih hribih ali kjer koli so prišle na uho zapisovalcem.

(Dalje.)

¹⁷ Vesokust (visokost) — glavni oltar.

¹⁸ Vsa tozadevna poročila mi je dobrohotno preskrbel g. radovljiški dekan Jakob Fatur, ki se mu tu najtopleje zahvaljujem tudi zato, ker se tako prijazno spominja svojih rojstnih krajev: Notranjskega Krasa za mejo. — Več je o stvari pisal že dr. Ivan Grafenauer v DiS 1939, št. 6, str. 346.

¹⁹ Dr. Grafenauer jo navaja »med številnimi romarskimi pesmimi in legendami«, o katerih »se ne ve, je li ... katera štiftarska«. Slov. jezik, 1939, str. 31.

Književnost

Aleš Ušeničnik, Izbrani spisi. I. zvezek. Ljubljana 1939. Založila Jugoslovanska knjigarna. 320 str.

S prvim zvezkom Ušeničnikovih Izbranih spisov, ki smo ga prejeli vprav za božič, je začela Jugoslovanska knjigarna uresničevati svoj hvalevredni načrt, da v letošnjem letu izda v šestih zvezkih vse pomembnejše filozofske in bogoslovne razprave našega največjega filozofa in najplodovitejšega pisatelja modroslovnih in bogoslovnih razprav, s katerimi je skoraj pol stoletja posegal v najgloblja življenjska vprašanja in dajal vodilne smernice vsemu katoliškemu kulturnemu in političnemu udejstvovanju. Da se vse to ogromno delo zbere, zahteva že čut hvaležnosti do pisatelja samega, ki je s svojim delom ne le za svoj čas, ampak tudi bodočim rodovom na široko odprl poglede na najvažnejše probleme, ki zadevajo človeka v njegovem najglobljem bistvu. To je toliko bolj potrebno, ker so vse te številne razprave in razpravice raztresene po obširnih letnikih katoliških revij in torej bile doslej v našem času manj dostopne. In v tem je največji pomen Izbranih spisov, da nam odpro zaklade Ušeničnikovega duha, ki so ostali doslej več ali manj skriti zlasti mlademu rodu.

Čeprav je mnogo razprav v svoji zasnovi več ali manj polemičnega značaja in se je z njimi Ušeničnik boril zlasti proti zmotam, ki so se začele pri nas pojavljati v svobodomiselnem tisku na prelomu našega stoletja, vendar na svoji aktualnosti tudi dandanes prav nič ne izgube. Sicer pa, ali se ni materialistično naziranje z vsemi svojimi odlomki bolj kot kdaj široko razbohotilo vprav v današnjih dneh? Resnica pa je v vseh časih vedno le — ena. Tako bomo črpali iz neizčrpne vira, iz Ušeničnikovih Izbranih spisov, močno oporo

tudi proti strašnim zablodam in zmotam našega časa, ki vse bolj pretresajo svet zunaj nas in nas same.

V prvem zvezku so v treh razdelkih zbrane razprave, ki zadevajo vero, nравnost in odnose med krščanstvom in kulturo. V prvem razdelku razpravlja Ušeničnik o vzrokih nevere, o raznih stopnjah na poti do vere, o umu, volji in milosti kot činiteljih vere, pri čemer išče, kje je krivda za nevero; dalje o Cerkvi, o zahtevah po reformah v njej (amerikanizem, modernizem), pri čemer je zopet ločiti med božjim in človeškim elementom v njej; podaja pravilno razlago o poganskih sestavinah v krščanstvu, išče sinteze med klasično in modernimi apologetikami itd. Poglavje o nравnosti obsega vprašanja o osnovah morale, o odnosih med moralo in religijo, o poskusih morale brez religije (etične družbe), o machiavellizmu itd. Zadnji razdelek govori o kulturi, o odnosih med krščanstvom in kulturo, o kulturni avtonomiji, o deležu katoličanov pri kulturi itd.

Vsa vprašanja, ki jih obravnava v prvem zvezku, so povezana v miselno celoto in skoraj ne čutiš, da so posamezne razprave nastale v različnih dobah, razen v kolikor se iste misli ponavljajo v tem in onem članku, kar pa tudi ne moti.

Izmed odlik, ki dajejo Ušeničnikovim spisom poleg vprašanj samih, o katerih nam je potrebna popolna jasnost, še posebno vrednost, je treba omeniti zlasti preciznost v razčlenjevanju problemov, znanstveno stvarnost v reševanju problemov, globino, s katero prihaja Ušeničnik vsaki stvari do dna, pri čemer pa je nenavadno jasen v izražanju in vseskozi lahko razumljiv. Posebno številni so citati, s katerimi osvetljuje posamezna vprašanja in na katere se opira.

Da bi bili spisi čim preglednejši, jih je avtor razčlenil v odstavke s posebnimi naslovi, kar bo čitatelju v veliko oporo. Manj pa mu bodo služili kratki izvlečki na robu, ki mestoma niti ne zadevajo glavne misli odstavka.

V dostavkih k posameznim razpravam avtor še posebej pojasnjuje, kar mu je ob pregledu razprav narekovala potreba po čim večji jasnosti. Marsikak izraz, ki se mu je v njegovi tenkočutnosti zdel preoster, je omilil, kar nam zopet prikazuje Ušeničnika kot skrajno neosebnega, stvarnega misleca, ki mu je le do resnice, ki rad in brez oklevanja prekliče, če je kaj zmotnega izrekel. Tako je — v uvodu — preklical tudi svojo obsodbo Župančičevega veliko-nočnega soneta v »Mladosti« (1898) in jo obžaluje.

Jezik v razpravah je ostal večinoma neizpremenjen in včasih ne prija povsem ušesu. Za naslednje zvezke bi bilo želeti, da bi bili tudi v jezikovnem pogledu pregledani. Prav tako je tudi korektor prezrl razmeroma precej tiskovnih pogrěšk, ki sicer ne kvarijo smisla, vendar pa napravijo neprijeten vtis spričo skrbnosti avtorjevega dela, s katero je prirejal razprave.

Vendar naštete pomanjkljivosti ne pridejo v poštev pri veliki vrednosti knjige in bi bilo le želeti, da bi si jo vsak slovenski izobraženec uvrstil med svoje knjige. Pa ne le uvrstil, temveč s pridom čital, da ne bodo tudi njega zadeli očitki, ki jih čutimo iz vprašanj: Ali (naši izobraženci) čitajo knjige, iz katerih bi bolj in bolj uvideli nagibe svoje vere? Ali vidite v rokah naših učenjakov cerkveno zgodovino, kako dogmatiko, apologetiko, dela svetih očetov, študije krščanskih mislecev? (str. 84)

J. Rakovec.

Eve Curie: Gospa Curie. Poslovenil Stane Melihar. Založba Modra ptica. Ljubljana 1939.

V glavnem oblikuje človeštvo dvoje vrst genijev: geniji, ki že iz danih ljudskih množic oblikujejo na ta ali oni način novega človeka v novem redu, in geniji, ki dajejo iz svoje polnosti, ne da bi se pri tem ozirali na ostale ljudi, še manj, da bi jih pri svojem delu uporabljali le kot nesmiselne figure pri svoji šahovski igri. Prav zaradi tega, ker cenijo in upoštevajo osebno svobodo in samostojnost, so prepogosto delež le redkih izbrancev. Smo pač taki, da se navdušujemo bolj za tiste, ki nas nekam poženejo kot nesmiselno čredo, kakor pa za tiste, ki nas vodijo k studencem, katerih voda še ni pokvarjena, in zato zahtevajo od nas odpovedi, samostojnega mišljenja in samostojnega dela.

Redke so tiste dobe, v katerih prevladujejo geniji ustvarjalci, ki so nam potrebni kakor vsakdanji kruh, da drže s svojim gigantskim delom ravnotežje tistim, ki rabijo za svoj »uspeh« razvaline tega, kar je človeštvo s trdom v dolgih stoletjih zgradilo. Danes stojimo zopet na taki prelomnici in ne vemo, kaj nam bo prinesel današnji dan, kaj šele, da bi z vedrino gledali v bodočnost. In prav v teh težkih časih, ko surova sila preganja duha, so nam knjige, kakor je »Gospa Curie«, potrebne, dasi se nam zde kakor lep sanjski privid, a nas prepričajo s svojo življenjsko polnostjo, ki obsega vso razdaljo od najhujše bede do največje glorijske, v kakršni smejo vzkipeti le zelektrizirane množice, pa od napora v laboratorijih do tihe družinske idile in od suhih števil do najnežnejših čustvenih izlivov. In k vsemu temu še narodnostni moment tolikokrat in tako težko preizkušenega poljskega naroda, ki v suženjstvu sanja o svojem mesijanizmu in se zato v le kratki svobodi, ki mu je dana, ne more znajti na trdnih tleh. Vse to je nosila v sebi uboga poljska emigrantka Skłodowska — poznejša gospa Curie, otrok svoje dobe, ki je bila pretežno areligiozna, kar je še povečalo njeno razdvojenost, ker je izhajala iz verne družine, a je sama to oporo zgubila. Vse to je znala lepo, v prepričevalnem slogu popisati in z dokazi podpreti hčerka Eva; strani, ki so posvečene materinemu in očetovemu znanstvenemu delu, pa ji je pomagala napisati sestra Irena, poročena Joliot, Nobelova laureatinja.

Vsak bo zadovoljen, ko bo odložil to knjigo, in vsiljuje se mi misel, da bi morale takšne knjige, kot je ta, izpodriniti le preštevilno romantično navlako, s katero pitajo mladino po naših šolah in s tem še bolj dražijo že tako bujno mladostno fantazijo, ustvarjajoč s tem v mladostni duševnosti neko bolešno razpoloženje, ki jemlje mladini voljo do dela in samoodpovedi, ki povzroča, da se mladine oprijemlje brezdelno črnogledje. Šolsko berilo naj bi krepilo v mladini kritičnega duha in samozavestne vere v zmago duha nad silo in k temu potrebnega poleta, polnega delavnosti, o kakršnem govori vsaka stran te knjige.

Tone Čokan.

Miroslav Adlešič, Naravoznanstvo in svetovni nazor. Jugoslovanska knjigarna, »Kozmos«, str. 206.

V svoji knjigi podaja avtor sliko razvoja fizikalne znanosti in prikazuje vpliv njenih izsledkov na tvorbo svetovnih nazorov. Naloga, ki si jo je s tem nadel, ni baš lahka in v okviru knjige razmeroma majhnega obsega zelo težko izvedljiva.

Poleg kratkega uvoda vsebuje knjiga dva dela pod naslovoma: Razgled in razved v sodobnem naravoznanstvu in Pota k spoznanju. Obdelana snov spada pretežno v področje naravoznanstva, obravnavana pa so tudi taka vprašanja, ki leže izven tega področja. Povsem je razumljivo, da so mnenja v teh vprašanjih zelo deljena.

K u v o d u, ki se bavi z delom naravoslovca, si dovoljujem nekaj pripomniti. Dobro bi bilo, če bi avtor, ko govori o iskanju resnice, povedal, ali misli pri tem resnico v smislu metafizičnega ali pragmatističnega pojmovanja. V zvezi z razpravljanjem o smotru in vrednosti naravoznanstva, bi bilo umestno poudariti funkcijo, ki jo vrši znanost v pogledu ekonomije mišljenja. Trditev, da naključje ni imelo nikake vloge pri znanstvenih odkritjih, se mi ne zdi utemeljena in tudi v podkrepitev te trditve dodani stavek tega ne dokazuje. Bavinkova definicija hipoteze ni ravno prav posrečena in bi bilo bolje nadomestiti jo z mnenjem katerega koli izmed velikih mož, ki se aktivno udeležujejo na fizikalnem polju. V celoti je delo naravoslovca dobro orisano, posebno hvalevredno pa je poudarjanje važnosti poskusa, opazovanja in tvorbe hipotez za fizikalno raziskovanje.

Prvo poglavje prvega dela začenja prav zanimiv, s preglednimi tabelami opremljen kratek referat o nebesnih telesih, kateremu sledi opis poti, ki je vodila preko Ptolemejevega in Kopernikovega sestava ter Keplerjevih zakonov do odkritja Newtonovega gravitacijskega zakona, čigar osrednji pomen za nebesno mehaniko je lepo poudarjen. Na predstavi svetlobnega etra temelječa valovna teorija svetlobe, ki jo avtor nato kratko navaja, je prav dobro izhodišče za relativnostno teorijo, saj nas Michelsonov poskus prepričevalno prepričuje, da v klasični mehaniki ni vse v redu. Po opisu glavnih misli relativnostne teorije in tako imenovanih relativističnih efektov zaključuje avtor z navedbo problematike, ki jo je ta teorija sprožila, ter z oceno njene vrednosti.

Svetu atoma posvečeno drugo poglavje je vsebinsko zelo bogato. Od Demokritovega atomizma, ki ga je Dalton znanstveno utemeljil in ki se je izkazal kot izredno koristna hipoteza, preide avtor k Faradayevim poskusom o elektrolizi, ki kažejo na atomskemu ustroju materije sličen ustroj elektrike, in k Millikanovim poskusom, ki so omogočili določiti elementaren električni naboj. Potem ko se malo pomudimo pri korpuskularni in undulacijski hipotezi o svetlobi, nas fotoelektrični efekt opozori na zvezo med svetlobo in elektriko, ki je ni mogla zadovoljivo pojasniti nobena izmed navedenih teorij. Razlago nato obravnavanih pojavov razelektrenja v razredčenih plinih in pojavov radioaktivnosti najdemo v Rutherfordovem atomskem modelu, h kateremu se avtor povrne potem, ko nam oriše Planckovo zamisel o energijskih kvantih in Einsteinovo kvantno hipotezo svetlobe. Bohrov atomski model, ki ga je pozneje izpopolnil Sommerfeld, je upravičeno prikazan kot zadnji poskus nazorne slike o ustroju materije. Nesoglasje med klasično fiziko in med razlago izkustev na osnovi omenjenega atomskega modela nas prepričuje o nujnosti drugih razlag, ki nam jih posredujeta de Broglie-Schrödingerjeva valovna in Heisenbergova kvantna mehanika, ki sta si, kakor je pokazal Born, docela enakovredni. Potem ko navede upravičenost de Brogliejeve predstave, dokazuje poskuse in Heisenbergov odnos nedoločljivosti, čigar pomen primerno

poudari, preide avtor k Diracovi teoriji o materializaciji žarenja in o dematerializaciji materije. Slede odkritja nekaterih osnovnih delcev materije in opis preosnov atomskega jedra po Fermijevi hipotezi. Poskusi, ki so vedli do odkritja kozmičnih žarkov, vprašanje njihovega izvora in razmotrivanja o starosti vsega in zemlje, zaključujejo to poglavje. Številna zanimiva, v najnovejšo dobo segajoča eksperimentalna dognanja, ki jih pojasnjujejo lepo izdelane, shematične slike in fotografski posnetki, zaslužijo vso bralčevo pozornost ne le zato, ker mu odkrivajo mnogo nepoznanih dejstev, temveč tudi zato, ker ga prepričujejo o potrebi izmene fizikalnih teorij.

Pripombe k prvemu poglavju. Razpravljanje o poslednji resnici ne spada v fiziko. Težko je tudi uvideti smiselnost vprašanj, o katerih smo prepričani, da nanje ne bomo nikdar dobili odgovora. Tudi za taka vprašanja ni mesta v fiziki. Zadnji stavek opombe na str. 27 je nerazumljiv, ker je najbrž stavek izpuščen za razumevanje potrebno besedo. Težko razumljiv je tudi šesti stavek opombe na str. 27. Brez škode bi izpadel v zadnjem stavku opombe 16. na str. 41. podani obrazec, ki nematematiku ne pove ničesar, matematika pa v tej obliki ne zadovoljuje, ker bi rajši videl na tem mestu meritveno diferencialno formo ali pa pogoj za njeno uničenje. V posnetku relativnostne teorije na str. 49. je nekoliko nejasnosti. Ne vem, kaj naj bi pomenil stavek: »zakrivljenemu prostoru samemu na sebi, dasi je (in prav zaradi tega, ker je) osnovan na Riemannovi geometriji, ni mogoče pripisati... dejanskega obstoja.« Zakrivljeni prostor je povsem matematičen pojem. Izkušnje nas more poučiti le o tem, katero geometrijo uporabljamo pri opisu fizikalnega sveta, in po načinu merjenja razdalj v tem svetu moremo fizikalnemu prostoru nadeti atribut ustrezajoče geometrije. K trditvi, s katero se začne zadnji odstavek tega dela, pa bi dodal, da je veljaven ne le za relativnostno, temveč za vsako fizikalno teorijo. Napačen je tudi podatek v 1. stavku na str. 37.

Pripombe k drugemu poglavju. Ne pridružujem se nasvetu, ki ga daje avtor bralcu. Mislim namreč, da nejasni pojmi ne le močno kale razgled, temveč ga včasih celo popolnoma zastro. Prodirni študij ni toliko važen zaradi pridobitve posameznih pojmov, kakor zaradi svojevrstne formacije mišljenja, ki je nujna posledica takega študija. Zveza med petim in šestim stavkom tretjega odstavka na str. 80. je napačna. Zadnji stavek na str. 95. je nerazumljiv, ker ni predhodno pojasnjen pomen besede: verjetnost. Smisel prvega stavka prvega odstavka na str. 111. je najbrž pokvarila tiskovna napaka.

Prvo poglavje drugega dela je namenjeno preučevanju vzročnosti, drugo in tretje obravnavata zvezo med naravoznanstvom in svetovnim nazorom ozir. med naravoznanstvom in tehniko, četrto pa nosi naslov: Razgled in zaključki.

Ostro nasprotje med mnenjem, ki ga je imel o naravoznanstvu de Montaigne, in med onim, ki ga je o istem predmetu izrazil Laplace v svoji formulaciji zakona o vzročnosti, nam prav lepo kaže izpremembo, ki jo je v mišljenju povzročilo delo velikih naravoslovcev 16., 17. in 18. stoletja. Po kratkem orisu pomena, ki ga imajo za razvoj fizike pojmi, izkustva in matematične dedukcije, se vrne avtor k razmotrivanju o razvoju pojmovanja prirodne zakonitosti in vzročnosti. Izhaja iz Laplacejevega naziranja, po katerem naj bi se dali fizikalni zakoni izraziti z diferencialnimi enačbami, preide k obravnavanju termodinamičnih pojavov, ki omogočajo na objektivni način prirediti poteku časa neko smer, nam ob njih pokaže potrebo uvedbe statistike ter nam končno podaja zakonitost in vzročnost v luči kvantne in valovne mehanike. Preden zaključi poglavje z zavrnitvijo sodbe o krizi naravoznanstva, nas še

opozori na neopredmetljivosti osnovnih delcev temelječe preštevane možnih in nemožnih, verjetnih in neverjetnih primerov, preštevane, iz katerih sta izšli Bose-Einsteinova in Fermi-Diracova statistika.

Predmet drugega poglavja sega deloma izven okvira naravoznanstva. Po prav dobro izbranih citatih nesmiselnih trditev filozofov Hegla in Schopenhauerja sledi preučevanje poti, po katerih pride človek do svetovnih nazorov. Potem ko nas opozori na nekako usmerjeno svobodo, ki jo ima naravoslovec pri tvorbi svojega pojmovnega sestava, in potem ko skuša razložiti odklonilno stališče mnogih naravoslovcev do filozofije, oriše avtor v kratkih potezah borbo med filozofijo in prirodnimi vedami ter nam poda glavne misli in kritiko nekaterih, iz naravoznanstva zrastlih nazorov, ki jih navaja v naslednjem redu: znanstveni naturalizem, realizem, pozitivizem, zmerni pozitivizem in spiritalizem. Ob koncu poglavja naletimo še na razmotrivanje o mejah človeškega spoznanja narave in na oceno zmernega pozitivizma.

V tretjem poglavju se znajdemo spet na trdnih tleh naravoznanstva. Razpravljanje o pomenu in smotru tehnike ter o njenem odnosu do znanosti izpolnjuje prvi dve strani tega poglavja. Na prav srečno izbranih primerih uvidimo nato veliko važnost poskusa za napredek fizike. Zelo zanimiv in za vsakega poučen je opis natančnosti sodobnih fizikalnih meritev in skrajnih meja, do katerih si je eksperimentalni fizik razširil področje poskusa. Bralčevo pozornost pritegne tudi temu sledeči, z lepimi fotografijami ilustrirani odstavek, ki je namenjen sodobnim fizikalnim pripravam. Poglavje je zaključeno s poudarkom, da sta opazovanje in poskus trdna temelja, na katerih gradi fizik svojo veličastno zgradbo.

Po nekaj besedah, naperjenih proti tistemu podajanju fizike, ki ni v skladu z njenim dejanskim stanjem, nas avtor opozarja, da je za smiselno razpravljanje o eksaktnih vedah potrebno resno in temeljito delo. Potem ko govori o pojmovanju naravnih zakonitosti, o nastanku hipotez in njihovem razvoju, ki nam ga ponazoruje z razvojem hipoteze o zgradbi atoma, in potem ko nam na zgledih pokaže, do kako nasprotnih nazorov so prišli fiziki, kakor hitro so zapustili svoje lastno področje, poudarja avtor še enkrat glavne misli zmernega pozitivizma, zavrača nato upravičenost dvoma v naravoznanstvo in nam za zaključek podaja oris sodobne naravoznanstvene slike sveta.

Pripombe k drugemu delu. V zadnjem stavku tretjega odstavka na str. 124. navedeno tolmačenje zakona vzročnosti odgovarja sicer Laplacejevemu pojmovanju, ni pa v skladu z modernim pojmovanjem tega zakona. Opazka na str. 125., v kateri pisatelj pojasnjuje pojem zveznosti, je primer absolutno nedopustne popularizacije matematičnih pojmov, nedopustne zato, ker vodi do napačnega razumevanja. Postopek avtorja pa nekoliko opravičuje dejstvo, da so se v novejšem času v srednješolske učbenike vtihotapile pod varnim okriljem metodike podobne »točne« definicije matematičnih pojmov. Čeravno ni povsem jasno, kaj pomeni izraz entropija v zadnjem stavku na str. 127., moramo vendar reči spričo težave, ki jo nudi točna definicija tega pojma, da je uporabljeni način pojasnitve še dosti posrečen. Na str. 133. je v zadnjem odstavku napaka v tem, da avtor ne dela razlike med vzročnostjo in determinizmom, kar se zopet ponovi na str. 134. K vprašanju vzročnosti v fizikalnem svetu pa pripominjam, da je to vprašanje za pozitivistično usmerjenega naravoslovca istovetno z vprašanjem po možnosti napovedi fizikalnih pojavov, pri čemer pa ni bistveno, ali je mogoče pojave napovedati na enoličen

način ali ne. Ne glede na to, da se ne da podati zahtevam zmernega pozitivizma ustrezajoča formulacija zakona vzročnosti, ki bi veljal za vse dogajanje v fizikalnem svetu, je vera v vzročnost zadostno opravičena z razvojem fizikalne znanosti. Nujno je, da se mora naravoslovec pri razpravljanju o stvareh, ki ne spadajo v njegovo področje, posluževati besed, ki jih lahko vsak po svoje razume. Zaradi tega se navidezno zelo prepričevalni argumenti pri kritičnem premostrivanju večkrat izkažejo brez vrednosti. Primer argumenta dvomljive vrednosti je sklicevanje na zdravo pamet (str. 133.). Ph. Frank pravi: »Če sestavimo vsebino tega, kar nas uči zdrava pamet, bomo opazili, da je treba pod tem razumeti le ono, kar smo se učili v ljudski šoli ali kvečjemu še v nižjih razredih gimnazije.« (Das Kausalgesetz und seine Grenzen, str. 279.) Še ostreje se izraža H. Hahn: »Zdravo pamet bi bolje imenovali leno pamet. Zdrava pamet ni namreč nič drugega, kakor usedlina zastarelih komodnih in zato priljubljenih miselnih navad.« (Logik, Mathematik und Naturerkennen, str. 28.) K izvajanjem na str. 142. pripominjam, da je spora med filozofijo in naravoslovci pogosto krivo dejstvo, da govore različne jezike z istimi besedami. Ne verjamem, da je bilo mnogo naravoslovcev prepričanih o vekovitosti svojih trditev, kakor beremo v zadnjem stavku tretjega odstavka na str. 143. Drugi stavek na str. 147. se mi ne zdi zadosti utemeljen.

Ne razumem, kaj naj pomeni beseda: zgrešen v predzadnjem odstavku tretjega poglavja, strinjam pa se z avtorjevo trditvijo, če hoče z uporabo navedene besede izraziti prepričanje, da je treba vsak, na znanstvenih teorijah zgrajeni svetovni nazor v razmeroma kratkem času zamenjati z drugim. Ne uvidim potrebe staviti v narekovaj besede »metrika« v zadnjem stavku predzadnjega odstavka na str. 178. Prvi stavek drugega odstavka str. 179. mi je vsekakor nejasen. Prav tako tudi četrti stavek drugega odstavka na str. 182.

Poudarjam, da k drugemu delu stavljenе pripombe kažejo predvsem, kako težko je precizno govoriti o stvareh, ki leže izven strokovnega področja naravoslovca. Pričujoča kritika nikakor ni popolna; v nji sem omenil samo to, kar me je pri branju najbolj motilo.

Uporabnost knjige povečava zelo dobro stvarno kazalo, kateremu so dodani še — imensko kazalo, literatura in pregled vsebine.

Za zaključek še nekaj besedi: Bralcu, ki stremi po fizikalnem spoznanju, bo lep in jasen opis mnogoterih eksperimentalnih dognanj nudil obilno užitka in si bo mogel ob njem znatno razširiti svoje obzorje. Zelo mi je všeč, da se pisatelj ni dalje zadrževal pri modernih fizikalnih teorijah, kakor so relativnostna teorija in kvantna ter valovna mehanika; saj o teh teorijah ni mogoče smiselno govoriti, ne da bi predpostavili globljo matematično in fizikalno izobrazbo. Tudi drugi del knjige je prav zanimiv in poučen, ne smemo pa ga brati brez kritične presoje. Marsikdo utegne imeti občutek, da ni vsega prav dobro razumel. Tak občutek ni nič slabega, prepričuje nas le o resničnosti v začetku knjige navedene Heziodove trditve, da so bogovi pred talent postavili znoj, in nas napoti k resnemu in temeljitemu študiju.

Kljub nekaterim netočnostim moramo knjigo oceniti kot lepo pridobitev v domači znanstveni literaturi in k nji prav toplo čestitati gospodu profesorju Adlešiču ter založnici, ki jo je izvrstno opremila.

Ivan Molinaro.

Francoski priročnik moderne francoske katoliške tvornosti. Založba Spes, Paris, je letos izdala novo, predelano izdajo knjige »Manuel de la Littérature catholique en France de 1870 à nos jours«, ki je prvič izšla leta 1925. Delo je posvečeno Njegovi Svetosti Piju XI., ki je posebno

pozornost posvečal delu katoliških znanstvenikov. Knjiga obsega devet poglavij, kjer poedini avtorji pokažejo sliko in pregled katoliške poezije, gledališča, romana, kina in radia, govornišva, zgodovinskega študija, kritike, žurnalistike, filozofije in religiozne delavnosti. Ta priročnik je nastal v rokah novih delavcev, vendar ni bistvenih sprememb. Opustili so nekaj imen onih, ki so ubežali iz katoliških vrst, in dela tujcev, n. pr. Poljakov. Novo je poglavje o kinu in radiu, katerih vpliv se javlja na sodobni generaciji, in ne bi bilo prav, da bi to področje prešli. V koliko je to prav, ne gre sodba nam tujcem, kritike je bilo dosti ob prvi izdaji, hkrati je bil uspeh dela огromen. Torej mimo teh podrobnosti bi se ustavili morebiti le ob misli kritikov, ali je prav, da jemljejo katoliške kulturne delavce iz slike splošne literature, in ali sploh more obstajati specifično katoliška literatura. Tu nam služi Uvodnik, ki pravi: Ta priročnik naj bo le podoba velike kulturne stavbe katoliške inspiracije, naj služi za orientacijo, vodi publiko, zlasti mladino k delom, ki izražajo krščansko pojmovanje sveta, človeka in življenja, in končno naj bo važen dokument vsem katolikom, da so francoski katoliški kulturni delavci opravili ogromno delo. Kakšno? Katoliška literatura je bila obramba spiritualizma proti materializmu. Na moralnem področju se je borila proti pretiranemu romantizmu in modernizmu, ki s podrobnim analiziranjem duševnega stanja izbriše pojem odgovornosti. V filozofiji je zastavila proti materialističnim šolam, proti pozitivizmu, determinizmu, scientizmu in branila človekovo osebnost in težnjo po metafiziki. V zgodovinskem razvoju so katoliški znanstveniki po padcu Francije preprečili popolno sekularizacijo zgodovinskih ved. Končno pravi, naj služi vsem, da najdejo luč za smer svoje delavnosti. Posebno pozornost posveti Uvodnik katoliškim založbam, knjigarnarjem in izdajateljem, ki imajo moč, da dvignejo svojo klientelo, dajejo pobud, vzdržujejo stalno v publiko okus za krščansko čtivo, pazijo, da iz njih katalogov ne izginejo katoliška dela, ki so oblikovala starejše generacije. Tako je potrebna solidarnost vseh, ki jim je na tem, da luč v svetu ne ugasne.

Naštevaju del in delavcev se izognem, »Manuel« bi moral biti danes tudi v naših rokah, ker imamo mladino, ki se napaja ob romanski kulturi in se hkrati tudi javnost po filmu, časnikih in knjigah usmerja proti zahodu. Če poznamo Francijo po vrhovih, jo moramo katoličani poznati tudi po svoji strani.

Če pogledamo delo v celoti, se nam res odkrije stavba z delavci, delovodji in arhitekti. Tako označi Thibaudet romanopisce. Veliki so arhitekti, dobri pisatelji so delovodje, običajni so delavci. Naj je to opravičba, ako je naštetih tudi kaj neznatnih. V tem pogledu se zrcalijo smer, moč, obseg, vpliv katoliške delavnosti. Na eni strani gradi Cerkev svojo versko stavbo, osvetljuje dogme, razlaga svojo filozofijo, raziskuje izročena Pisma, opisuje življenje Svetih, čuva cerkveno umetnost. Na drugi strani poseže v splošni kulturni razvoj, sodeluje pri posvetnih znanostih, ne da bi opustila svojo večno smer, ki je v tem, da povsod upostavi nadnaravno, da za vidnim obrača oči k nevidnemu. Ta stavba naj stoji na pravem zemljišču. Od tod prizadevanje katoličanov, da svoj čas razumejo, da mu dajo smer, da pomagajo s svojim delom k odrešenju iz notranjih nemirov. Tako Bourget kaže smisel življenja družbi, ki je

brez moralnih temeljev; Léon Bloy biča povprečnost, mlačnost vernikov. Barrès obrača oči ljudi v notranjost, tja, kjer so korenine njih vere. Claudel razgrinja svoj totalni katolicizem, ki sega od cerkve pa na cesto, v prirodo, v družino, povsod. Mauriac blodi v temah, ki jih prepodi Milost. Psichari, novi Avguštin, premišlja o potrebi, ki jo ima njegova doba po Bogu, Péguy polaga svojemu narodu v usta besedo, da so kristjani, Jammes daje Prirodi svoje pesniške besede, da ona časti Boga, Ghéon si prizadeva, da s katoliškim teatrom razgiblje ljudsko vero in jih pripravi, da »zvesto ljudstvo« zapoje svoj Credo. Maine de Biran tolmači metafizični nemir, ki je v nas.

To nam pokaže, kako silno je delo in ustvarjanje človeka povezano z življenjem in časom. Ali ni torej upravičeno govoriti o posebni katoliški literaturi, ki razvija svoje katoliško pojmovanje človeka in življenja? To je namreč merilo za klasifikacijo katoliških delavcev. Morgan pravi, da roman odgrinja zaveso življenja, odkriva resnico. Katoliški pisatelj naj uvede vanj nadnaravno. O moderni pravi Mornet: »Svetlo življenje je zasušeno temnemu.« Umetnost naj kaže človeško dušo tako, kakršna je, naj ne idealizira in ne ponižuje, ona čaka od literature pomoči za gotovo zmago. Tu že zadenemo ob vest človeka, ki piše. Še dalje: mi katoličani imamo resnice, večne; kakor je sonce v svetu, tako so one v našem življenju. Pisatelju jih ni treba pridigati, te resnice mu le svetijo. Imamo dolžnost čuvarjev, da pojmi vesti, dobrega, zlega, svobode itd. ne izginejo s sveta. Kar kdo čita, v tistem načinu se navadi misliti. To so dolžnosti do človeških duš.

Vprašanje o katoliški literaturi naj nas več ne spravlja v zadrego. Barrès kaže: notri v vas je krščanstvo. Veliki pisatelji so povedali v svojih delih, kar jim je najdražje, so se izpovedali in s tem so izpovedali Boga. Njih duša se je oblikovala pri maši; njih delo je zemeljske lepote posvečati Bogu.

Dasi Priročnik omenja le delavce, ki so iz skupnega tabora, vendar noče mimo onih, ki so ostajali zunaj, ki se niso uvrščali v katoliške kroge, vendar so s svojim krščanskim pojmovanjem doprinesli h krščanski skupnosti. »Bili so skoraj naši. Ostali so na pragu svetišča in zvonili, da so mnogi vstopili.« Taki so boljši od mnogih hladnih katoličanov. De Vogüé je svoji generaciji pokazal, da je Cerkev Leona XIII. živa sila. Barrès, princ mladine okoli 1900, je pokazal korenine vere. In še mnogo takih, ki so bili izven okvira. »Duh veje, kjer hoče...« Od tod je tudi katoliškim umetnikom dana svoboda, da ustvarjajo svoje kroge v svetu umetnosti.

Naj za konec dodamo še opis katoliške poezije, kakor jo podaja Louis Chaigne:

»Katoliška poezija je cepljena na dogmi. Svoj cvet poganja iz liturgije in kroži v kolobarju okoli zakramentov. Kakor Credo razvija svoje trditve, tako ona svoje razkošje. Slavi sveto Trojico, Očeta stvarnika, Besedo, iz Device rojeno, svetega Duha, iz katerega je spočela, Križanega iz ljubezni, ki je od mrtvih vstal, vrhovnega Sodnika, Cerkev, ki odpušča grehe in okoli katere se uvršča občestvo svetnikov, slavi večnost, ki je naša usoda in dopolnjenje.

Katoliška poezija opeva naravo in v njej odkriva čutna znamenja nevidnih stvari. Opeva ljubezen, ki navdihne nekatere, da se popolnoma darujejo, druge, da se navežejo na ženo in ustvariyo svoje ognjišče. Kliče v spomin ognjišča in oltarje, oklene se države in domovine, povsod kaže blesk kršćan-

skega reda, luč, ki izvira iz Boga in se k Njemu vrača. Katoliška poezija se zanima za kozmične sile in za tek planetov. Prav tako se pridružuje skrivnostnim gibanjem duše, neizrecnim emocijam notranjega življenja: veselju in borbam, bolesti in upanju našega ubogega srca.

Katoliška poezija izraža v vsej polnosti stremljenja in gotovosti človeka, ki je »Boga sposoben«.

Ni zabava ali razvedrilo estotov, ima posvečeno funkcijo, je slika tega, kar nosimo v sebi najvišjega in najbolj vzvišenega, je ob srečanju človeškega z božjim, ob vpadni točki narave in milosti.

Kljub globokim sorodnostim se razlikuje od mistike, njen zadnji cilj mora biti dvig duše k Bogu, adoracija, molitev. »
Helena Jaklič.

Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja. (5. zvezek Zbirke študij Socialno ekonomskega instituta v Ljubljani. Str. 37 + 16 kart. Ljubljana 1939.)

1. Geografski institut ljubljanske univerze je že pred leti začel preučevati odnose med mestom in vasjo; namen mu je bil, spoznati vse posebnosti te simbioze v zvezi z vsemi činitelji, ki določajo gospodarsko in družabno strukturo Slovenije. Kakor povsod, so se tudi tu takoj pokazale nepremagljive ovire, ki so znamenje naših razmer.

Preučevanje gospodarskih in socialnih odnosov, demografskih razmer in podobno zahteva že precejšnjega statističnega gradiva, za kar pa je potrebna dobro razvita in organizirana statistična služba. Vsega tega pri nas še nimamo. Zato ob vsakem poskusu, ko hočemo prodreti malo globlje v našo gospodarsko in socialno strukturo, vedno zadenemo ob iste ovire, namreč ob pomanjkanje statističnega gradiva. Še dolgo bomo prisiljeni zbirati elemente za delo višje vrste v tem oziru. Računaj n. pr. donosnost naših kmetijskih gospodarstev, ko pa nimaš podlage, ki ti jo more nuditi le kmetijsko knjigovodstvo! Zagovarjaj najrazličnejše intervencije gospodarske politike, ko pa niti ne moreš predvideti, ali ne boš dosegel prav obratnih učinkov — — —

Marsikdo sploh nima predstave o vrednosti in pomenu statističnega delovanja. Tega se zavemo takrat, ko stiske pridejo do vrhunca in bi radi spoznali vzroke določenih gospodarskih in socialnih pojavov. Tedaj navadno skličemo anketo, ji določimo obseg in vsebino ter razdelimo »referate«. Navadno precej širok krog strokovnjakov posluša predavatelje, ki so z ogromnim trdom zbrali drobce v neko celoto, kakšnih večjih uspehov pa pri tem ne dosežemo.

Velikanska je razlika med delom pri nas in drugod po svetu. Posebno za kmetijske ankete pa velja pravilo, da se morajo vršiti na terenu! Saj je znano, da pridemo že ob opazovanju nekaterih tipičnih primerov do boljših rezultatov kot pa s samim ustnim postopkom, ki se more razširiti le na registracijo mnenj, nazorov in želja ter je zato brez dokazne moči.

Po drugih državah so ankete navadno pomenile začetek sistematičnega preučevanja dotičnih gospodarskih in socialnih pojavov; spremenile so se namreč v stalno statistično službo. Bistvo ankete je namreč v tem, da nam poda prerez trenutnega stanja, ne pa razvoja. Socialnogospodarskih vzrokov pa ne bomo spoznali iz tega prereza, temveč le na podlagi razvoja, ki nam ga pokaže statistično opazovanje, iz česar ugotovimo tudi vse

zakonitosti v gospodarskem in socialnem življenju. Prav v tem leži bistvena razlika obeh postopkov.

Dokler tudi pri nas ne bomo organizirali dobre statistične službe, bomo še vedno v uvodnih poglavjih vseh monografij čitali o težavah in nepremagljivih ovirah zaradi pomanjkanja zanesljivega gradiva. Ob sedanjem stanju se pa nad monografije sploh ne moremo povzpeti. To velja še v posebni meri za preučevanje našega kmetijstva.

2. Naloga, ki si jo je zadal Geografski institut, je torej bila: določiti delež, ki ga imajo v našem narodu in gospodarstvu posamezni stanovi, udeleženi v gospodarskem procesu; označiti, koliko ljudi živi kmetijstvo, obrt, industrija in ostale gospodarske panoge. Za podlago so služili podatki ljudskega štetja z dne 31. marca 1931.

Člani instituta so obdelali različne poklicne kategorije, ki določajo našo gospodarsko strukturo. Seveda, vse za leto 1931.

To dejstvo pa ne zmanjšuje pomena te študije. Podaja nam nadvse dragoceno gradivo in osnovo za nadaljnje delo v istem, pa tudi v drugih ozirih.

Način obdelave po statistično geografski metodi je določilo po krajevnih občinah razdeljeno gradivo. Rezultati so dani po krajevnih področjih, ki se jih poslužuje tudi upravna razdelitev. Po tej metodi se navadno večje upravne edinice zaradi praktičnih potreb razdele v manjše statistične province, in, če je potrebno, še v posebne statistične okraje, v katerih se preučevani socialnogospodarski pojav (statistični objekt) posebno stopnjuje. S statistično geografsko metodo je nujno zvezana kartografska predstava preučevanih pojavov.

Potrebo po omenjenih statističnih provincah in okrajih so občutili tudi člani instituta pri svojem delu: naleteli so na neenakost občin po velikosti areala in po prebivalstvu, kakor tudi po poklicno gospodarski strukturi. Neskladnosti, ki tvorijo glavno oviro pri preučevanju, odpravimo le z razdelitvijo območja na majhne, homogene okraje s čim večjo izločitvijo prehodnih pasov. Naravnost nemogoče pa je določiti gospodarsko in socialno strukturo pri tistih naših občinah, ki obsegajo mesto in — vas! (Žužemberk, Vrhnika, Krško i. dr.) Tu bi odpravila nedostatke le vsestranska statistika, ki bi pokazala pravo sliko posameznih statističnih okrajev, delov take občine.

S pomočjo podatkov ljudskega štetja so določili delež kmetskega prebivalstva in delež prebivalstva, ki živi od obrti in industrije, navedbe delavskega zavarovanja pa so jim omogočile preučitev razporeditve, velikosti in strukture obrtno-industrijskih podjetij. To drugo analizo pa so podali za leto 1938, torej za novejšo dobo, ki se bistveno razlikuje od časa zadnjega ljudskega štetja. V prvem delu so upoštevali aktivne in pasivne člane preučevanih sektorjev, v drugem pa le dejansko zaposlene.

3. Celotna študija je razdeljena v tri dele. V prvem obravnava kmetstvo, v drugem (s šestimi oddelki) obrtno-industrijsko in v tretjem prebivalstvo, ki živi od prometa. Uvodne pripombe (z razlago metode preučevanja) je napisal prof. Anton Melik, tekst sam pa na podlagi raziskav članov instituta Svetozar Ilešič. Dodanih je tudi šestnajst kart, ki nazorno pojasnjujejo statistične navedbe v tekstu.

Študija nam ne kaže le razlik med posameznimi slovenskimi pokrajinami, ko podaja n. pr. sliko industrializacije naše zemlje, temveč nudi dragocene podatke za pravilno presojo našega gospodarskega in socialnega položaja. Njeni rezultati bodo v marsičem pripomogli pri izbiri sredstev in poti za reševanje temeljnih vprašanj našega gospodarskega življenja. V luči teh statistik gledamo popolnoma drugače na našo gospodarsko strukturo kot sicer; za mnogo vprašanj bomo našli pravilno rešitev le z uporabo teh rezultatov.

Zelo zanimiva in poučna je razvrstitev slovenskih okrajev glede na delež kmetškega prebivalstva, ker nam kaže stopnjo naše industrializacije, temeljno vprašanje vseh vzhodnoevropskih držav po svetovni vojni. Če bi pri obravnavi gradiva ravnali dosledno po statistično geografski metodi in razdelili n. pr. ljubljanski okraj na severno — industrializirano — in južno — agrarno — polovico, bi se delež kmetškega prebivalstva za južni del malo povečal, za severni pa zmanjšal. Razlike bi bile povsod tam, kjer je dobljeni delež rezultat nehomogenih delov. Toda to so v primeri z ostalim delom le malenkosti, ki jih moremo zaradi naših začetniških razmer dopustiti.

Globlje v delo samo se tu ne bomo spuščali. Pomen sem hotel nakazati z gornjimi odstavki o vlogi statistike pri reševanju gospodarskih in socialnih vprašanj.

Koliko truda pa je bilo pri tem treba, ve samo tisti, ki je že imel kdaj opravka s statistiko. Saj je pri vseh statističnih obdelavah vedno enako, da zahtevajo ogromno naporov in potroška energije, rezultati pa so v primeri s tem malenkostni. Važnost dela se pokaže šele tedaj, ko ob preučevanju dobljenih dejstev spoznamo, v čem nam rezultati morejo koristiti.

To delo je dragocen prispevek k zbirki, ki jo tvorijo po Socialno ekonomskemu institutu že izdane razprave. Še posebej pa jo lahko dodamo kot dopolnilo študijam »Socialni problemi slovenske vasi« (Soc. ek. i. 1938).

Dr. A. Uršič.

Umetnost

Razstava kluba »Lade«

Med 3. in 23. decembrom minulega leta so razstavljali v Jakopičevem paviljonu člani kluba »Lade«, ki je s tem po dolgem presledku zopet oživel.

»Lada« se je kot društvo jugoslovanskih umetnikov osnovalo po veliki razstavi o priliki kronanja kralja Petra leta 1904. v Beogradu. Razstava je bila važna manifestacija jugoslovanske skupnosti. Leta 1912, tik pred izbruhom balkanske vojne, je bila prirejena prva klubova razstava v Beogradu, katere sta se kot slovenska člana udeležila Vesel in Stern. Beograjski razstavi sta sledili razstavi v Sofiji in Zagrebu, ljubljansko pa je preprečila svetovna vojna. Med vojno je klub v Ljubljani, Zagrebu in Sofiji prenehal, ostal pa je ves čas delaven v Beogradu. S to razstavo je slovenski del društva oživljen, sledila mu bosta tudi kluba v Zagrebu in Sofiji.

Ljubljanskemu klubu je ostal zvest Ferdo Vesel, ostali člani pa so naslednji: Ivan Vavpotič, Henrika Šantel, Šaša Šantel, Maksim Gaspari, Hinko

Smrekar, France Košir, Avgusta Šantel, Rajko Šubic, Albert Sirk, Bruno Vavpotič, Tine Gorjup, Ivan Kos, Mira Pregljeva, Karel Jakob, France Uršič, Bara Remec, kiparja Ivan Zajec, Ivo Sajevic in kot gosta kipar Edvard Salezin in član beograjske »Lade« slikar Borivoje Stevanović.

Družba je zelo pestra, saj sega z Veselom v impresionizem in z najmlajšimi člani išče novih potov sodobnosti. Razstava torej ni mogla nuditi enotne notranje vezi med razstavljalci, kakršno smo v veliki meri čutili pri razstavi »Kluba mladih«, katerega člani zasledujejo končno isti cilj v slikarskem izražanju. Razstava »Lade« je kot mozaik različnih, da, nasprotujočih si osebnosti, različnih naziranj in seveda različnih kvalitiet.

Osrednja osebnost na razstavi je bil nedvomno Ferdo Vesel. Njegov svet je barva, razkrojena v skalo čudovitih odtenkov, s katerimi obnavlja predmete ne v njihovi telesni plastičnosti, ampak v njih vizualnem, optičnem pojavu. Vsi njegovi portreti so pojmovani na izrazito slikarski način. Ne gre mu za to, da figuro upodobljenca poda v njeni otipljivi resničnosti, zajame le optičen videz portretiranja, pokaže ga v prav določenem momentu njegovega življenja, neposredno, brez običajne »poze«, ki jo portretiranec zavzame, preden ga slikar ujame na platno. Tak je njegov lastni portret, stkan iz nežnega tkiva barvnih tonov i svetlobe, a čudovito resničen in prepričevalen. Obe mali krajini sta neposredni krajinski impresiji iz njegovega dolenskega kraljestva, okolice Grumlovo pri Radohovi vasi.

Ivan Vavpotič predstavlja Veselovemu nasproten svet. Vavpotič skrbno varuje plastično formo predmetov, jo z rahlimi barvnimi prehodi in izumetničeno osvetljavo potencira do skrajne možnosti. Vavpotiču barva ne služi v impresionističnem smislu za dosego vizualnih pojavov, temveč za to, da uresniči solidno, naturalistično podobo. Predmeti morajo ohraniti svojo obliko, so drug do drugega jasno omejeni, nastopijo v svojem polnem volumenu in, kar je logično, v svoji lokalni barvi. V portretu I. Severja so vse te značilnosti prav dobro razvidne. Figura upodobljenca je v polni telesnosti pred nami in ne več v svojem slučajnem vizualnem pojavu kot pri Veselu. Tudi tihožitja so prav tako podana, vedno izbira formo, barvo in predvsem luč na način, ki napravi sliko solidno in vsakemu razumljivo.

Nedavno umrli France Košir je bil, žal, zastopan le z dvema slikama, od katerih je Sorško polje zadnje njegovo delo. Odlikuje se živ in neposreden odnos do rojstne zemlje, ki jo je zajel v njenem bistvu in postal eden naših najvidnejših slikarjev domačega kraja.

Henrika Šantlova je razstavila dvoje tihožitij in eno kostumno študijo. Spada k impresionistični generaciji, kar je prav dobro pokazala v kostumni študiji, kjer je njeno veselje nad barvo prišlo do izraza v mehko se prelivajočih tonih svilenega oblačila. Oboje Tihožitij sta bili med najboljšimi deli na razstavi.

V srednji dvorani je razstavljal tudi Borivoje Stevanović vrsto krajinskih slik. Slikarstvo zanj ni nikak problem, kateremu bi se moral posvetiti z intenzivnim študijem. Hladno, realistično gledanje označuje vse njegove krajine, ki ne ogrejejo in so nam nekam tuje, posebno še, če jih primerjamo z deli F. Koširja.

Po starosti slede tem slikarji v levi dvorani. Številčno najbolj zastopan je Maksim Gaspari, gotovo eden najpriljubljenejših naših slikarjev, ki zajema iz narodne ornamentike, kmečkih motivov, navad in običajev. Prav gotovo ima tu svojo vrednost, ki mu je ne more nihče odrekati. Motivi iz kmečkega življenja, raznih navad in folklornih tem so splošno razširjeni in so v reprodukcijah našli pota že v vsako slovensko hišo. Omenjam samo razglednice za božič, veliko noč in razne druge prilike. Tu je Gaspari ves domač in prisrčen. In tudi na razstavi so bili to najboljši motivi, med katerimi naj omenim Tepežni dan in Pohorsko legendo. Kakor hitro pa Gaspari poseže izven tega območja v idejni ali kak drug svet, ali pa če skuša karikirati, postane nesprejemljiv, večkrat zelo banalen. Na razstavi je te vrste slika »Domovina, mili kraj...«

Poleg njega je razstavljal drugi naš popularni umetnik slikar-grafik Hinko Smrekar, duhovit komik in še duhovitejši karikaturist. Smrekar je odličen risar, njegove kolorirane risbe, predvsem karikature sodobnih razmer, veljakov itd., bodo nekaj važni kulturno-zgodovinski dokumenti naše dobe. Kako v živo zna zadeti, priča Rekorder. O njem pa velja isto kot o Gaspariju, kadar prekorači ta svoj svet, se ne znajde, kar so pokazali religiozni motivi.

Šaša Šantel je precej blizu Vavpotiču. Odločen realist, posebno v portretu g. I. K. Albert Sirk je imel vrsto dobrih motivov z morja in je bil barvno gotovo najzanimivejši v tej dvorani.

V desni dvorani razstavljajo najmlajši člani »Lade«. Bara Remčeva je med našimi mlajšimi slikaricami gotovo na prvem mestu. Predvsem ji gre za barvno stran slikanja, mnogo se ukvarja s kompozicijo in pri tem išče lasten izraz o umetnosti.

M. Pregljevo odlikuje smisel za barvo, ki jo vodi do nekega nastrojenja v sliki.

Tu razstavljajo še Tine Gorjup, Uršič, ki po barvni plati spomni večkrat na Pavlovca, in končno Karel Jakob, ki to pot razstavlja prvič in je prav zato viden v njegovih delih še vpliv zagrebške akademije. Omeniti pa moramo podobo Matere, kjer mu je prav neposredni odnos do upodobljenke pomagal ustvariti delo prepričevalne resničnosti.

V kabinetu pa so razstavljeni skoraj sami akvareli, med katerimi so najboljši akvareli Bruna Vavpotiča, ki so res kar neprekosljivo mojstrsko slikani. Posebno vrednost imajo še zato, ker je v njih ohranil mnogo intimnih koticov stare Ljubljane. Akvareli Avguste Šantlove v primeri z Vavpotičevimi večkrat ne presežejo navadnega amaterstva.

Akvarele razstavlja še Ivan Kos, Tine Gorjup dobre risbe s kredo, Šantel pa ima nekaj odličnih radirank majhnega formata.

Od kiparjev je najbolje zastopan Ivan Zajec s plastiko, ki je značilna za konec minulega in začetek našega stoletja in je njen formalni izraz danes že davno mrtev. Manj sta zastopana Sajovic, od katerega naj omenim zelo dobro portretno glavo kiparjeve matere, in gost Edvard Salezin.

Razstavljalci so izdali ilustriran katalog.

I. G.

Zapiski

Naša knjiga in izseljenci.

Obenem nekoliko misli o organizaciji našega knjigotrštva.

Za vsak narod, čigar člani so raztreseni po različnih državah, je izredno važno vprašanje, kako more ohraniti narodno zavest svojih sonarodnjakov. Treba je torej skrbeti za čim živahnejše kulturne stike z vsemi narodnimi drobci; čim več duševne hrane bodo dobivali vsi ti drobci, ki dosežejo sešteti veliko število, tem trdneje in tem delj bomo ohranili med našimi sonarodnjaki narodno zavest, in sicer ne le med onimi, ki so še rojeni na slovenskem ozemlju, temveč tudi med njihovimi potomci.

Narodno zavest naših izseljencev budijo danes v velikem obsegu izseljenci sami. Izdajajo svoje časopise in celo dnevnike vsaj v Združenih državah, v Južni Ameriki pa vsaj tednik. Skoraj neverjetno se sliši, da premorejo Slovenci v Združenih državah isto število dnevnikov kot v svobodni Jugoslaviji, namreč pet, poleg tega pa še osem tednikov in

pet mesečnikov, skupaj torej osemnajst listov.¹ Med tem je to število še neznatno narastlo.

Te številke nas morajo iznenaditi, ker kažejo, da hoče naš izseljenec ohraniti svojo narodno zavest; to je tudi najvišji interes države same, za katero pomenijo izseljenci močno oporo v tuji državi. Vendar se moramo zavedati, da izhajajo nekateri listi kot glasila raznih naših podpornih enot, nekatere liste pa izdajajo požrtvovalni posamezniki, ki opravljajo vse hvalevredno delo, da ohranijo narodno zavest med našimi izseljenci, katerim je pogosto njihov slovenski list, ki ga dobivajo kot člani podporne organizacije, obenem slovenska kulturna hrana. Le redki so vsaj v Ameriki naši izseljenci, ki so naročeni še na liste in časopise iz domovine. Precej se je v zadnjem času med njimi razširil Izseljenski vestnik, pa tudi nekateri mladinski listi, katere pa bi bilo treba razširiti med našo izseljensko mladino še bolj.

¹ Izseljenski zbornik Izseljenske zbornice v Ljubljani 1938, str. 68 sl.

Evropski izseljenci so na boljšem v toliko, ker se laže naročijo na domače časnike, ki jim prihajajo v roke bolj pravočasno kot našim oddaljenim »Amerikancem«. Razen tega je število naših izseljencev v posameznih evropskih državah premajhno, da bi mogli izdajati svoj list.

Za vse naše izseljence pa smemo ugotoviti, da je v njih zasidrana velika ljubezen do slovenske tiskane besede in da so silno hvaležni za vsako slovensko knjigo, katero prejmejo po tej ali drugi poti. Saj je tudi slovenska knjiga po svoji opremi dosegla v zadnjem času tako višino, da jo mora spoštovati nepristranski tujec. Izseljenec se bo rad postavljajal z lepo slovensko knjigo, če jo bo seveda znal najti.

Kako pa je v tem oziru? Ali ima naš izseljenec možnost, seznanjati se z novimi slovenskimi knjigami? Ali ima na razpolago sezname starejših slovenskih knjig? Ali ima možnost kupiti slovensko knjigo?

Predvsem ne smemo gledati na naše izseljence kot na ljudi, ki bi hoteli dobivati knjige iz domovine le zastonj. Kakor je važno, da podpiramo narodno zavest izseljencev s pošiljanjem darovanih knjig, tako važno je tudi in morda še važnejše, da svojega izseljenca seznanjamo s svojimi knjigami. Marsikateri izseljenec bi rad kupoval nove slovenske knjige, toda kje naj zanje izve? Res se more storiti mnogo dobrega z darovanimi knjigami, toda te so potrebne le revnejšim izseljencem. Koliko pa jih je med njimi, ki si lahko kupijo dobro slovensko knjigo in ki bi zanjo tudi hoteli plačati polno ceno! Nočejo nobene miloščine, zlasti v onih državah, v katerih je slovenska knjiga zaradi valutnih razmer sorazmerno cenena.

Toda ne smemo pozabiti, da je knjiga podobno kot slika tak predmet, po katerem nastane poželenje šele tedaj, če jo vidim ali vsaj o njej berem priporočljivo oceno. Kje pa lahko naš izseljenec vidi slovensko knjigo? V Evropi je ne bo našel

menda v nobeni knjigarniški založbi, v Severni Ameriki pa le v naših redkih knjigarnah in papirnicah v največjih slovenskih naselbinah — morda v petih ali šestih krajih. Naši ameriški dnevniki ponujajo slovenske knjige zelo redko v svojih oglasih (z eno izjemo). Vemo tudi, kako so njihovi uredniki preobremenjeni z delom, tako da od njih ni mogoče zahtevati, da bi sestavljali pregled nove slovenske knjige, kar je zanje še mnogo težavnejše kot za nas doma.

Ali imamo Slovenci v lastni državi popoln pregled o slovenskih knjigah — starih in novih? Žal moramo tukaj poudariti, da ga nimamo, odkar ne izhaja več Šlebingerjeva bibliografija. Kje naj izve pri nas interesent na deželi za vse nove knjige? Koliko krajev v Sloveniji nima knjigarne, četudi je v tem kraju dovolj ljudi, ki bi se zanimali za nove knjige? V manjše kraje se tudi ne upajo kolporterji, ker je uspeh nesiguren, potni stroški pa so preveliki. Res pošiljajo posamezne naše založbe zlasti v predbožičnem času svoje kataloge uglednejšim interesentom tudi na deželo, toda tega ne prakticirajo vse založbe, in njihovi sezname interesentov, katerim se pošiljajo oglasi, so nepopolni. Marsikoga zanese v večji kraj, da si ogleda v izložbah nove knjige, drugi najde ocene novih knjig v časopisu, toda vse te ocene niso popolne, ker ne more noben časopis objavljati vseh novih knjig. Nekateri časopisi vsaj registrirajo nove knjige, kolikor jih pač prejmejo od založnikov.

Pri nas torej manjkata katalog slovenske knjige in redna bibliografija, ki bi prinašala vse novo izdane knjige. Katalog slovenske knjige se je pričel sestavljati po lanski razstavi (1938) slovenske knjige, ni pa še izšel. Ta katalog bo marsikomu odprl oči o bogastvu naše knjige. Treba bo poskrbeti, da bo našel pot v vse naše kraje v državi, prav tako pa v vse kraje, kjer so naši izseljenci. Vzbudil bo lahko veliko zanimanje za slovensko knjigo, ker bo marsikdo v njem našel knjigo, katero išče in o kateri ne ve, da je

sploh izšla, in kje naj jo kupi. Presenečen bo ugotovil, da obstoji taka knjiga že v slovenščini, ki je dala že dovolj znanstvenih knjig.

Kako potreben je tak seznam slovenske knjige, nam pokaže naslednji primer, ki ga je doživel pisec. V ugledni ljubljanski knjigarni je zahteval seznam učiteljstva dravske banovine, o katerem je bil bral oceno približno leto prej. Knjigarna sploh ni vedela, da kaj takega obstoji; zato se je obrnila na knjigarstvo našega učiteljstva, ki pa te knjige ni bila izdala in ni vedela o njenem obstoju! Pri nas se dogaja pogosto, da mora kupec v knjigarni navesti naslov nove knjige in celo založbo, ker v knjigarni tega nihče ne ve. Katalog bi omogočil knjigarniškem osebu dajanje natančnih nasvetov kupcem o posameznih knjigah. Prodajalci bi morali poznati vse slovenske knjige, da bi lahko kupcu svetovali, kakšno knjigo naj sami kupijo.

Če imajo naše knjigarne najnovejše sezname n. pr. nemških knjig, morajo dobiti tudi sezname slovenskih knjig! V ta namen je potrebno pričeti z izdajanjem mesečne bibliografije. Pogoj je seveda, da pošiljajo vsi naši založniki (tudi samozaložniki) svoje knjige redakciji te bibliografije (morda naši Akademiji znanosti in umetnosti), da bo mogla izdati res zanesljive sezname. Ni treba, da bi to bil časopis na luksuznem papirju. Lahko bi bil velikosti oktava. Seveda bi se moral ta seznam tiskati v veliki nakladi, da bi prišel do veljave in bi dosegel svoj cilj, zainteresirati raztresene interese slovenske knjige po vsem svetu. Najbolje bi bilo, izdajati ta pregled po strokah, knjige iste stroke pa v abecednem redu. Ker bi ta časopis objavljaj tudi oglase založb o pomembnejših knjigah, ne bi bili stroški veliki, koristi pa bi bile lahko ogromne.

Vzbudilo bi se zanimanje za naše knjige zlasti na deželi v Sloveniji, pa tudi med vsemi Slovenci, raztresenimi po različnih krajih naše države, vzbudilo bi se zanimanje zanje v Italiji in Nemčiji, zlasti pa

med našimi izseljenci v Evropi in v Ameriki. Naš izseljenec se zanima za našo knjigo, samo priliko mu dajte, da za njo izve!² Če se bo na ta način dvignilo zanimanje za slovensko knjigo, smemo računati s temi ugodnostmi:

Povečala se bo prodaja slovenskih knjig, ki bodo mogle doseči večje naklade. Tukaj menda ni treba navajati, kako se poceni tisk, ko preseže naklada prvih tisoč izvodov.

Torej bo mogoče poceniti slovenske knjige in si jih bo mogel kupiti marsikdo, za kogar so danes predrage. S tem je zopet zvezana večja prodaja knjig. Obenem bo mogoče dvigniti opremo naših knjig, ki je tudi odvisna od naklade. Če je tisk cenejši, sme biti oprema tudi malo dražja.

Naše založbe bodo mogle izdati marsikatero knjigo, za katero je bilo dosedaj premalo interesentov, da bi se mogle lotiti izdaje take knjige. Od tega bi imela koristiti zlasti naša znanost.

Če se ojači naše založništvo, bomo mogli od njega zahtevati, da zalaga poleg dobičkanosnih knjig tudi znanstvene knjige, ki so potrebne, četudi morda ne bodo takoj ali pa nikdar dale primerne dobička.

Da se dosežejo te predvidljive ugodne posledice, se bo seveda moralo naše založništvo lotiti velikega organizacijskega dela, moralo pa bo žrtvovati razmeroma le mala denarna sredstva.

Najnужnejši ukrepi so tile:

1. Izdaja kataloga slovenske knjige (vsaj povojne), ki naj se pospeši. Katalog bi se

² Pisec je vprašal ravnatelja neke ljubljanske založbe, ali je že kdaj prodal kako knjigo v Ameriko. Odgovor je bil: Ne, ampak neki Slovenec-delavec iz Avstralije (kjer je le 700 Slovencev) je naročil nekoč 5 knjig, obenem pa zahteval še katalog slovenskih knjig, nakar jih je naročil še v drugič. Vseh naših 300.000 severnoameriških Slovencev torej od te založbe še ni kupilo niti ene slovenske knjige!

moral tiskati v čim večji nakladi, ker bo služil za delj časa in se bo moral letno dopolnjevati. Poslati ga je treba v tujino vsem redakcijam naših izseljenskih (in seveda tudi domačih) časnikov in časopisov, zlasti tudi vsem našim knjigarnam, pa tudi prosvetnim in podpornim organizacijam, slovenskim šolam in župnijam. Naj omenimo, da znaša samo v Združenih državah po ceni č. g. patra Zakrajška število slovenskih društev 2000, število izseljencev pa 300.000. Katalogi naj krožijo med članstvom teh društev, da se zbudi zanimanje. Pošiljajo naj se tudi v naši državi slovenskim društvom izven Slovenije, ali vsaj uglednejšim Slovencem, raztresenim po državi v krajih, kjer so neorganizirane slovenske kolonije.

2. Izdaja naj se slovenska bibliografija — vsaj mesečna. Interesenti bi bili v glavnem isti. Katalog je mišljen kot enkratna večja investicija; bibliografijo naj bi interesenti zbirali, tako da bi bila dodatek h katalogu.

3. Slovenske založbe naj pošiljajo svoje knjige v oceno tudi našim ameriškim listom. Doseči je treba, da bodo naši domači pisci sestavljali za ameriške liste pregled novejših knjig.

4. V pomembnejših krajih z močnimi izseljenskimi kolonijami naj se prirede razstave slovenske knjige in časopisov, ki bi bile priporočljive tudi v večjih slovenskih krajih ter v Beogradu in v Zagrebu.

5. Naše založbe naj stopijo v stike z vsemi našimi knjigarnami v tujini. Naš izseljenec naj ima možnost, da naroči pri svoji knjigarni vsako slovensko knjigo, za katero se zanima. Tudi v Italiji in Nemčiji naj bi bile naše knjige v izložbah (že po načelih reciprocitete) v krajih, kjer prebivajo Slovenci.

6. Da se olajša pošiljanje knjižnih oglasov (bibliografije) in knjig, naj bi se dosegla nižja poštnina za tiskovine, zlasti (po din 0.25 za 50 gr) za knjižne oglase in za knjige, ki bi se pošiljali po knjigarnah in založbah v tujino.

7. Ker bodo imele od vse akcije znatno korist naše založbe, naj tudi žrtvujejo denar za potrebne oglase v naših ameriških listih, ki so itak ceneni, in se jim lahko na ta način nudi podpora iz domovine.

8. Naše knjižne družbe naj bi se zanimale malo bolj za naše izseljence. Morajo si najti agilne poverjenike v posameznih krajih, ki bodo nabirali člane (event. za malo provizijo). Zlasti prihajajo v poštev župni uradi, šole in društva.³

Našo pozornost zaslužijo tudi slovenske knjige, ki se tiskajo v tujini. Založnike slovenske knjige v tujini moramo občudovati, ker imajo samo majhen krog interesentov in tvegajo zelo mnogo, če se lotijo izdaje slovenske knjige. Njihovo hvalevredno delo mora domovina podpirati, kjer je to mogoče. Seveda tudi tu ne bo šlo brez dela. Potrebno bi bilo zlasti, da slovenske založbe v tujini pošiljajo svoje publikacije tukajšnjim časopisom v oceno (ki naj res tudi vedno izide!), našim knjigarnam pa vsaj v komisijo. Saj bodo domači kupci radi kupovali slovenske knjige, izdane v tujini, toda treba jih je opozarjati na nje. Kdor kupi slovensko knjigo, izdano v tujini, naj se zaveda, da s tem pomaga tudi našim izseljencem v njihovi borbi za obstanek in za ohranitev narodne zavesti. Tudi naj bi se organiziralo pri nas nabiranje članov za naše primorske književne družbe, katerim bi se na ta način olajšalo njihovo delo.

³ Naj omenim, da izkazuje Kalendar Družbe sv. Mohorja za l. 1939. v Združenih državah vsega 479 članov, med njimi le tri dosmrtni. Sam Tržič izkazuje 400 članov. V nekaterih krajih se je agilnim poverjenikom posrečilo zbrati večje število članov, drugih krajev z večjimi slovenskimi naselbinami pa pogrešamo. Če pomislimo, da doseže število članov v nekaterih župnijah v domovini tudi nad 10% župljanov, nas mora razžalostiti dejstvo, da je izmed naših ameriških izseljencev včlanjenih v Mohorjevo družbo komaj 1%!

Tudi naš tujski promet bi utegnil imeti koristi od organizacije prodaje naših knjig, ker so knjige s slikami iz naših krajev močno propagandno sredstvo za obisk naše domovine tako med Slovenci kakor tudi med tujci, katerim se pokažejo take knjige oziroma albumi.

Zavedam se, da bi tukaj navedene misli potrebovale še marsikatero izpopolnitve, da se dosežejo glavni nameni in koristi, zlasti torej živahnejši kulturni stiki med domovino in našimi izseljenci.

Predvsem želim, da bi te predloge preučili in podali o njih svoje mnenje tudi naši izseljenci, ki poznajo ta vprašanja iz lastne skušnje.

Dr. Vladimir Murko.

Kazimierz Wierzyński.

Poljski pesnik Kazimierz Wierzyński, katerega tri pesmi, spesnjene v emigraciji na samem koncu lanskega leta, prinašamo v prevodu, spada med največje moderne poljske pesnike, ki so nastopili po vojni. Dne 22. aprila leta 1939. je bil namreč Kazimierz Wierzyński sprejet med akademike Poljske literarne akademije kot najmlajši poljski akademik. Iz njegovega življenja vemo, da se je rodil 1894. leta v galicijskem petrolejskem mestu Drohobycz, kjer je bil njegov oče postajenačelnik. Potem je študiral gimnazijo v Stryu, univerzo v Krakovu in na Dunaju (filozofijo), bil že od tretje gimnazije v poljskih revolucionarnih organizacijah v Avstriji ter kot akademik v Pilsudskega strelski organizaciji. Leta 1914. je ob izbruhu vojne stopil v vzhodne legione, pa je bil po razbitju bataljona priključen avstrijski armadi ter je kot 20 letni častnik služil v 77. polku. Boril se je v Galiciji pri Krynici, Przemyslu, Krasniku, na kar je prišel v rusko ujetništvo, kjer je ostal tri leta in je tam tovarišil slovenskemu režiserju Osipu Šestu. Leta 1918. je ubežal iz ujetništva in se preko Kijeva povrnil v Warszawo, kjer se je začel literarno udejstvovati. Toda kmalu je moral zopet v vojno proti boljševikom; s Pilsudskim je prišel celo do Kijeva, kjer je izdajal časopis

za Ukrajince. Po vojni pa se je ves posvetil samo književnosti.

Njegova pesniška slava je vzšla takoj po vojni, ko je v Warszawi izdal zbirko pesmi »Pomlad in vino« (Wiosna i wino). Po uničenih letih vojne in utrujenosti vojnih grozot je njegova živahna, čutna in vesela, antična poezija prinesla novo osvežitev v poljsko književnost, novega življenjskega opoja, ter je resnično vplivala ta zbirka kot pomlad in vino. Staff pravi o njem: »Zvečer je legel spat kot neznan človek, prebudil pa se je kot slavni pesnik.« Ta pesniška zbirka je čez nekaj tednov doživela ponatis in potem še štiri ter spada med najboljše poljske povojne pesniške zbirke. Vse življenje je pesniku izvir opoja in navdiha, vse je radost in navdušenje: v tedanji bledokrvni ekspresionizmu je prinesel pravo ekspresijo čutov in živega življenjskega živca. Potem je napisal še več zbirk kakor »Vrabci na strehi« (Wrable na dachu), »Velika medvedka« (Wielka niedzwiedzica) in druge, najbolj znana pa je »Laur Olimpijski«, ki mu je prinesla resnično olimpijski pesniški venec na Deveti olimpiadi v Amsterdamu. To je zbirka pesmi, v katerih pride do izraza antična nega telesa in gimnastičnih vaj; tu je pesem na lokostrelca, na diskometalca, na nogometača, na skok s kopjem, na start tekača, pesem Nurmiju, tragična pesem o Amundsenu, štiri leta pred katastrofo itd. Eno teh pesmi je prevel svoj čas Fr. Vodnik v »Ilustraciji«. In potem je pisal »Fanatične pesmi« (Pieśni fanatyczne), v katerih je že disonanca krivde in usode, v katerih je čutiti zametke proletarske poezije. Iz Amerike je prinesel s seboj »Grenki plod« (Gorzki urodzaj), v katerih so njegove pesmi dosegle najvišji artizem, opisujoč kalifornijske gozdove, ali šumenje Atlantika, nebotičnike New-Yorka in kaos Amerike. Pisal pa je tudi prozo.

To bi bilo življenje in delo pesnika, ki je sedaj v Franciji, od koder piše pesmi na pot romanju svojega naroda ter prevzema pesniško nalogo, podobno pred sto leti Mickiewicz, kateremu se klanja v zadnji pesmi »Seine«. Tine Debeljak.

Razpis nagrad

Konzorcij Doma in sveta razpisuje vrsto posebnih nagrad — poleg navadnega honorarja — v skupni vrednosti 10.000 din za prispevke leposlovnega ter literarno in umetnostno esejističnega značaja, ki bi jih uredništvo — v celoti končane — prejelo od 15. decembra 1939 do 15. aprila 1940. In sicer:

za najboljšo povest (vsaj 5 pol)	3000 din
za najboljšo dramo	2000 din
za najboljšo novelo	1500 din
za najboljši literarni esej	1250 din
za najboljši umetnostni esej	1250 din
za najboljši ciklus pesmi	1000 din

Prispevki naj se pošljejo **uredništvu** pod pravim imenom. Uredništvo si jemlje pravico, da doneske lahko priobči tudi že med tem časom v svoji reviji, ali pa tudi šele v drugem letniku. Do 15. aprila v reviji priobčeni ali pa v rokopisu predloženi prispevki pridejo v poštev pri nagradi, ki bo razdeljena na seji konzorcija Doma in sveta. Pri tem pa člani konzorcija, ki bi tekmovali za nagrado, ne bodo sodelovali. O ostalih nenagrajenih doneskih smatra uredništvo, da so poslani Domu in svetu v objavo ter jih bo po možnosti in vrednosti objavilo, v kolikor jih med tem še ni.

Konzorcij Doma in sveta